

EN ANALYS OM BENÄMNINGAR PÅ DAGROVFÅGLAR I SVENSKAN OCH FINSKAN –
FÅGLAR SOM HÄCKAR I NORDEN

Janica Björlund

Pro gradu-avhandling i svenska språket
Institutionen för språk
Jyväskylä univeritet
Hösten 2008

TIIVISTELMÄ

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Humanistinen tiedekunta	Kielten laitos
Tekijä: Janica Christina Elisabeth Björlund	
Otsake: En analys om benämningar på dagrovfåglar i svenskan och finskan – Fåglar som häckar i Norden	
Aine: ruotsin kieli	Pro gradu-tutkielma
Vuosi 2008	Sivumäärä: 70
<p>Tutkielman tarkoitus on tarkastella suomen ja ruotsin kielen lintujen nimistöä, niiden yhtäläisyyksiä ja eroja. Myös nimistön syntymisen kannalta olen syventynyt myös kielen historiaan eli etymologiaan. Ongelmana oli aluksi linnunnimien rajaaminen, joten päädyin pohjoisen päiväpetolintuihin.</p> <p>Tutkimukset keskittyivät pääasiallisesti pelkästään kirjallisuuteen. Apunani oli kirjoja niin kielen tutkimuksesta kuin linnuistakin. Perehdyin aluksi pelkästään semantiikkaan, kontrastiiviseen leksikologiaan sekä etymologiaan, jonka jälkeen tutustuin tarkemmin pohjoisen linnuston petolintuihin. Nimistöä tutkin vertaillen ja analysoiden kirjallisuuden avulla sekä tein omia päätelmiä.</p> <p>Analyseissa selvisi, että lintujen nimet annetaan yleensä ulkonäön, käytöksen ja äänen perusteella. Petolinnuista käytetään suomen kielessä yleensä nimeä <i>haukka</i> mutta ruotsin kielessä nimityksiä on useita eri lajeista riippuen. Yhtäläisyyksiä nimistä löytyi joitakin, jotka saattavat johtua juuri linnun silmiinpistävästä ulkonäöstä, kuten suohaukkojen kohdalla. Toisaalta taas eroja oli muun muassa nimien kuvaillessa lintujen ravintoa, kuten <i>hiirihaukka</i> ja <i>ormvråk</i>.</p> <p>Tutkielmassani otin myös huomioon norjan ja tanskan kieliset nimet, jotta pohjoismaalaisten kielten välinen yhtäläisyys selkiytyisi. Tieteellisillä nimillä on myös joidenkin nimien osalta ollut vaikutusta, joten nekin olen ottanut analyysiini. Toisaalta taas tieteellisten nimien mukaan ottaminen auttoi varmentamaan, että kyseessä on aina sama laji nimiä vertailtaessa.</p>	
Avainsanat: Semantiikka, etymologia, lintujen nimistö	
Kirjasto/Säilytyspaikka: Aallon kirjasto	
Muita tietoja:	

INNEHÅLL

1 INLEDNING	5
2 KONTRASTIV LEXIKOLOGI	7
2.1 Vad språkbrukaren vet om sitt modersmål	7
2.2 Komponentanalys	10
3 ETYMOLOGI	12
3.1 Etymologiens historia	13
3.2 Att studera etymologi	13
4 SEMANTIK	16
4.1 Semantik som term	16
4.2 Semantikens historia	17
4.3 Hur använder man semantik?	17
5 HYPONYMI	20
5.1 Extension och informationsinnehåll	20
5.2 Lexikala fält och taxonomi	21
6 BENÄMNINGSKRITERIER FÖR FÅGLAR	22
6.1 Namngivningen i talspråket	22
6.2 Vetenskapliga namn	24
7 FÅGLARNA	25
8 FALKAR OCH FISKGJUSAR	26
8.1 Falco rusticolus	27
8.1.1 Kontrastiv lexikologi	27
8.1.2 Etymologi	28
8.1.3 Semantik	28
8.2 Falco tinnunculus	29
8.2.1 Kontrastiv lexikologi	30
8.2.2 Etymologi	30
8.2.3 Semantik	30
8.3 Falco columbarius	31
8.3.1 Kontrastiv lexikologi	32
8.3.2 Etymologi	32
8.3.3 Semantik	33
8.4 Falco subbuteo	33
8.4.1 Kontrastiv lexikologi	33
8.4.2 Etymologi	34
8.4.3 Semantik	34
8.5 Falco peregrinus	35
8.5.1 Kontrastiv lexikologi	35
8.5.2 Etymologi	35
8.5.3 Semantik	36
8.6 Pandion haliaetus	36
8.6.1 Kontrastiv lexikologi	37
8.6.2 Etymologi	37
8.6.3 Semantik	38
9 HÖKAR, GLADOR, VRÅKAR OCH ÖRNAR	38
9.1 Circus aeruginosus	39
9.1.1 Kontrastiv lexikologi	39
9.1.2 Etymologi	39
9.1.3 Semantik	40
9.2 Circus cyaneus	41

9.2.1 Kontrastiv lexikologi	41
9.2.2 Etymologi	41
9.2.3 Semantik	41
9.3 Circus pygargus	42
9.3.1 Kontrastiv lexikologi	42
9.3.2 Etymologi	42
9.3.3 Semantik	43
9.4 Accipiter nisus	44
9.4.1 Kontrastiv lexikologi	44
9.4.2 Etymologi	44
9.4.3 Semantik	45
9.5 Accipiter gentilis	45
9.5.1 Kontrastiv lexikologi	45
9.5.2 Etymologi	46
9.5.3 Semantik	46
9.6 Milvus milvus	47
9.6.1 Kontrastiv lexikologi	47
9.6.2 Etymologi	48
9.6.3 Semantik	48
9.7 Milvus migrans	49
9.7.1 Kontrastiv lexikologi	49
9.7.2 Etymologi	50
9.7.3 Semantik	50
9.8 Buteo buteo	51
9.8.1 Kontrastiv lexikologi	51
9.8.2 Etymologi	51
9.8.3 Semantik	52
9.9 Buteo lagopus	52
9.9.1 Kontrastiv lexikologi	52
9.9.2 Etymologi	53
9.9.3 Semantik	53
9.10 Pernis apivorus	54
9.10.1 Kontrastiv lexikologi	54
9.10.2 Etymologi	55
9.10.3 Semantik	55
9.11 Haliaeetus albicilla	56
9.11.1 Kontrastiv lexikologi	56
9.11.2 Etymologi	56
9.11.3 Semantik	57
9.12 Aquila chrysaetos	57
9.12.1 Kontrastiv lexikologi	58
9.12.2 Etymologi	58
9.12.3 Semantik	58
10. HYPONYMI, TAXONOMI OCH KOMPONENTANALYS	59
10.1 Taxonomi	60
10.2 Komponentanalys	61
SAMMANFATTNING	62
LITTERATUR	65
BILAGOR	67

1 INLEDNING

I denna pro gradu –avhandling ska benämningar på fåglar i det finska och det svenska språket jämföras. För att förstå analyserna belyses först de teorier som används. Analyserna ska göras med hjälp av *kontrastiv lexikologi*, *etymologi*, *semantik* och *hyponymi*. Eftersom termerna är mycket mångsidiga och innehåller många andra aspekter om jämförelse och betydelse kommer det att vara svårt att dela upp ämnena på ett logiskt sätt. Därför delas avsnitten upp så att varje ovannämnda term får sitt eget kapittel.

I det första stycket presenterar jag den kontrastiva lexikologin. Studier i lexikologin var för det mesta gjorda för att kunna undvika fel i inlärningssvårigheter i andra språk. Men mest koncentrerade man sig just på felen. Den moderna kontrastiva lexikologin jämför språk från olika synpunkt. Man kan ha nytta av de resultat man får genom kontrastiv analys i andra studier. Men analysättet ska vara noga uttänkt eftersom analyserna annars kan bli helt olika och man kan inte då mera jämföra dem. För att kunna jämföra språk måste man veta vad människan vet om sitt modersmål. Även om man inte skulle studera språk vet man ganska mycket om enskilda ord och deras användning.

När den kontrastiva lexikologin är presenterad ska jag behandla etymologin. Ordens historia är mycket intressant och eftersom etymologin är en del av lexikologin är det logiskt att berätta om den teorin genast efter den första. Ordens ursprung har alltid intresserat människan och man har redan i antiken försökt leta efter de första formerna av ord. Det bästa och trovärdigaste sättet är att jämföra texter av samma språk men från olika tider med varandra. Så kan man se förändringarna och man kan börja rekonstruera det gamla språket. Man får dock inte bara hålla sig vid skrivna texter utan man måste också studera ljudbilder och förändringar i dem. Även släktspråk ska studeras och olika vetenskaper kan ge etymologen många dyrbara tips på språkets förändringar och användning, t ex historiker, arkeologer osv. Jag ska också belysa betydelsen för termen etymologi.

Att förstå ordens mening är en del av den kontrastiva lexikologin samt etymologin och vetenskapen som studerar betydelser kallas för semantik. Först ska jag berätta om termen och meningen med semantiska studier. Eftersom ordens mening alltid har intresserat människan presenteras en kort historik om vetenskapens utveckling och efter det ska teorins mest centrala begrepp förklaras. Jag ska ge konkreta exempel på hur man analyserar meningen inom orden och hela satser.

Hyponymi är en del av den kontrastiva lexikologin och ingår också i etymologin och semantiken, men jag tar det som ett eget avsnitt. Jag kommer att använda också termen *taxonomi* som är ganska lika med begreppet hyponymi men har mer aspekter. Eftersom jag ska analysera benämningar på fåglar tror jag att taxonomin är mer användbar i så vida relationer mellan ord. I detta avsnitt berättar jag om olika hyponyma relationer mellan ord, hur man kan använda detta analyssätt och hur taxonomin tillhör med i relationerna mellan ord.

Efter kapitlet hyponymi ska jag gå över till de kriterier som berättar något om fåglarnas namngivning. Där förklarar jag hur man har gett namn till fåglar och ting och vad namnet berättar om människans tänkande. Det har alltid varit viktigt för människan att kunna nämna de viktigaste sakerna i livet. Stora grupper har fått artnamn och enskilda individer har fått egennamn. Djur har också kunnat få till och med efternamn t ex i sagor (i finskan *Mikko Repolainen*) men då är det meningen att ett djur är en bild av människan (Häkkinen 2004, 11).

Sedan är det tid att koncentrera sig på de fågelnamn jag har valt till den här avhandlingen. Detta kapitel presenterar de benämningar som ska analyseras. När jag skriver i det här kapitlet om t ex falkar allmänt använder jag normal text och det svenska språket. Om namnet är kursiverat är det meningen att jag koncentrerar mig på just den benämningen i det språket. För tydlighetens skull har *Figur 3* inkluderats där varje benämning är skriven och språken är uppdelade i sina spalter. Jag förklarar också varför namnen är uppdelade i falkar och fiskgjusar samt hökar, glador, vråkar och örnar.

Varje fågelnamn ska analyseras i sitt eget avsnitt som en fyra språks enhet t ex *ormvråk* ska analyseras som ett svenskt namn, men jämförelser ska ske med den finska *hiirihaukka*, de norska och danska *musvåk* och *musevåge* samt det latinska namnet *Buteo buteo*. Mitt mål är att få reda på varifrån benämningarna kommer och hur de har tillkommit i varje språk i den

form som de är nu. Men mest ska jag koncentrera mig på de svenska och de finska benämningarna. De latinska namnen tar jag med bara därför att det kan finnas flera benämningar till en art och fågelnamnet kan vara bundet med det vetenskapliga namnet. De hjälper också att hålla reda på att de alla fyra benämningar hör till samma fågelart.

Jag gör också en taxonomisk analys av benämningarna i svenskan och finskan, samt en komponentanalys i de två språken. De kommer att finnas som bilagor i slutet av denna avhandling.

2 KONTRASTIV LEXIKOLOGI

Att jämföra två språk med varandra kallas för *kontrastiv analys* och det är en del av den semantiska analysen. Man har för det mesta använt kontrastiv analys för att studera inläringen av främmande språk genom att analysera hurdana fel inläraren gör och varför, men man använder metoden också i alla typer av jämförelse av språk. För att kunna jämföra två språk på ett systematiskt sätt måste beskrivningarna av språken utgå från samma punkt. Man måste alltså koncentrera sig på ett och samma tema. Om man t ex beskriver två olika spel, men det ena beskrivs med syftet att beskriva spelets utseende och det andra med syn på reglerna, är det omöjligt att jämföra dem. Likheter i de språk man jämför kallas ofta för ekvivalens. Det finns olika grader av *ekvivalens*, och Piitulainen (1998) delar dem i tre: total ekvivalens, partiell ekvivalens och nollekvivalens eller differens. Också de metoder man analyserar språken med har olika typer av ekvivalens. Den strukturella ekvivalensen, den innehållsmässiga ekvivalensen och den kommunikativ-pragmatiska ekvivalensen ger forskaren olika möjligheter från vilken synpunkt han studerar språken. (Hyltenstam 1981, 14-15; Piitulainen 1998, 162-164.)

2.1 Vad språkbrukaren vet om sitt modersmål

Jag ska analysera enskilda lexem och inte hela språket och därför koncentrerar jag mig på kontrastiv *lexikologi*. Det är också ett sätt att jämföra två språk med varandra men koncentrationen är på enskilda lexem. Det viktiga med kontrastiv lexikologi är vad

språkbrukaren vet om sitt modersmål och orden. Stroud (1979) skiljer ut fem punkter som vi ska behandla nedan:

- 1) Ordens fonologiska uppbyggnad (deras ljudbilder)
- 2) Ordens morfologiska uppbyggnad (ordbildnings- och ordböjningsegenskaper)
- 3) Ordens kategoritillhörighet (vilken ordklass ett givet ord hör till)
- 4) Ordens syntaktiska egenskaper (vilka krav på frasens eller satsens övriga delar ett givet ord ställer)
- 5) Ordens betydelsemässiga egenskaper som kan delas i fem delar:
 - a. Ordens semantiska uppbyggnad (vilka betydelsekomponenter som sammanfattas i ett givet ord)
 - b. Betydelsereationer mellan ord (t ex vilka motsatstyper som förekommer och vad det innebär att ett ords betydelse är överordnad ett annat ords betydelse)
 - c. Betydelsereationer inom ord (hur de betydelser som ett och samma ord kan ha är relaterade till varandra)
 - d. Ordens bibetydelse
 - e. Ordens selektionsrestriktioner (vilka betydelser de ord får ha som ett givet ord kan kombineras med)

Den fonologiska uppbyggnaden av ett ord betyder att språkbrukaren vet hur ett ord låter. Eftersom språket bildas av *fonem*, dvs. enskilda språkljud, kan ljudbilden i ett språk vara helt annat i ett annat språk. T ex i svenskan kan man ha flera konsonanter i början av ordet men i finskan kan man ha bara en. Kombinationen med fonem berättar för språkbrukaren också betoningen, intonationen och längdförhållandena i ett ord. Om ett språk har många olika fonologiska system som skiljer sig från det andra språkets system, finns det flera skillnader mellan två språks ljudbilder. Liknande ljudbilder kan man finna i två språk som är besläktade, men också lånord kan göra det att man hittar liknande ljudbilder. (Stroud 1979, 174-177.)

Språkbrukaren har också kunskaper i ordets böjning och ordbildning. Ord är uppbyggda av mindre betydelsebärande delar som kallas *morfem*. Några av dem kan fungera självständigt som ord, men en del är så kallade bundna morfem som behöver ett annat morfem för att bli ett helt ord. Sådana morfem är t ex svenskans *-aktig*. Ordet *blåaktig* kan delas upp i två ord där *blå* betyder färgen och *-aktig* betyder ungefär 'liknande'. Morfem är också ändelser och böjningsformer, och språkbrukaren vet i vilken ordning de kommer i ett ord. Det finns språk

vilkas ord består av bara ett morfem och sådana språk vilkas ord kan bestå av många morfem. Språk kan då delas grovt i två, de *analytiska* språken och de *syntetiska* språken. Det betyder dock inte att alla världens språk hör till det ena eller det andra utan de flesta språken finner sig någonstans mellan de två yttersta. Ordenheterna i de syntetiska språken har mer information i sig än orden i de analytiska, eftersom man kan säga en hel mening i ett ord i ett syntetiskt språk men man behöver flera ordenheter i ett analytiskt språk för att få fram den samma betydelsen. (Stroud 1979, 179-182.)

När en människa använder sitt modersmål kan han skilja ut vilken ordklass ordet tillhör till. Han vet om ordet är ett verb eller ett substantiv. I svenskan finns det s.k. öppna och slutna lexikala kategorier. Substantiv, verb och adjektiv kan sägas tillhöra den öppna kategorin eftersom språkbrukarna behöver nya ord, t ex när man uppfinner något nytt behöver man en ny substantiv. Den slutna kategorin innehåller bl.a. pronomen och prepositioner. Språkbrukaren kan alltså tillsätta de riktiga böjningsändelserna i orden, dvs. han använder verbändelser i verb osv. Att jämföra olika språk kan vara svårt på grund av faktumet att alla språk inte har t ex kategorin adjektiv men man har nästan alltid ett motsvarande ord även om det inte tillhör en likadan lexikal kategori, eller också kan man uttrycka ett ord i ett språk med många lexem i ett annat språk. (Stroud 1979, 185-188.)

När man pratar om ordets syntaktiska egenskaper är det fråga om i vilka sammanhang man kan använda det givna ordet. Stroud (1979) ger ett bra exempel. Om man tänker på det svenska ordet *gråta* vet en infödd talare att man kan använda det ordet i följande strukturer:

- 1) Du ska inte gråta
- 2) Han grät hejdlöst

Men när det är fråga om följande strukturer, vet den infödda talaren att ordet inte kan användas här:

- 3) *Du ska inte gråta honom
- 4) *Han gräts av alla barnen

När man studerar t ex verb kan språkbrukaren avgöra om det behövs en eller flera objekt i en sats eller ingen alls, om man kan ha ett adverbial osv. Vissa verb behöver så kallade argument

runt sig. Man kan inte säga: ”*Anna bor*” utan att tillsätta ett övrigt argument, ett lokalt adverbial efter verbet. ”*Anna bor i Jyväskylä*” låter bättre. (Stroud 1979, 189-191.)

De semantiska egenskaperna i ett ord hjälper en infödd talare att göra bedömningar av satser och ordkombinationer. För att kunna förklara de så kallade betydelsekomponenterna lånar jag exemplen av Stroud (1979):

- 5) Han tog *kronan* och sprang
- 6) Janne *plaskade i isen*
- 7) En *gift ungskarl*
- 8) En *ogift ungskarl*
- 9) *Jaga – följa efter – skugga*
- 10) *Förälder – fader*

Om en infödd språkbrukare tittar på de här exemplen kan han säga att i exemplet 5) har det kursiverade ordet två betydelsen, att i 6) är det en oacceptabel ordsammansättning, att i 7) är betydelseerna mot varandra, 8) har redundant information, och i 9) och 10) har alla ord likheter i betydelsen. (Stroud 1979, 199.)

2.2 Komponentanalys

En infödd talare har kunskapen att dela ut betydelsen av ord i mindre delar, och de här delarna kallas för betydelsekomponenter. Hur sker detta då? Man kan skapa en matris med olika ord och ange komponenterna som är gemensamma eller skiljer orden. Komponenterna måste vara så små att de inte kan analyseras vidare. Vi kan ta som exempel orden *man*, *kvinn*a, *pojke*, *flicka* och *barn* och bilda en matris. Komponenterna skrivs ovan vågrätt och orden som analyseras skrivs lodrätt. Om ordet som man analyserar har en viss komponent, markerar man det med ett plustecken, om den inte finns använder man ett minusmärke och om ordet är ospecificerat använder man noll. Vi ska se ett exempel i *Figur 1*.

	mänsklig	maskulinum	vuxen
man	+	+	+
kvinn	+	-	+
pojke	+	+	-
flicka	+	-	-
barn	+	0	-

Figur 1 En matris över betydelsekomponenter

Att analysera verb är mer komplicerat eftersom man först måste koncentrera sig på betydelsen och ta reda på vad verbet kräver runt sig. (Löbner 2002, 135-136; Stroud 1979, 200-201.) Men eftersom denna pro gradu ska behandla substantiv ska inte verbanalysen behandlas.

Människan har ett eget mentalt lexikon som är uppbyggt individuellt hos varje person. Mellan och inom varje enhet har man strukturella relationer. De *ordinterna* betydelserelationerna är relationer mellan olika betydelser hos en ljudform och de kallas för *polysemi* och *homonymi*. Ett bra exempel av polysemi är ordet *krona* som är ett ord men har tre olika betydelser, slanten krona, kungens krona och trädets krona. Homonyma ord är t ex bok att läsa och trädets bok, alltså två ord som låter lika men betyder helt olika saker. Homonyma ord kan studeras också med hänsyn till den skrivna formen eller yttrandets form. Om två lexem har precis samma form i skriften är de *homografer*, men om bara ljudbilden är likadan är orden *homofoner*. För att kunna avgöra vilka ord som har homonym- eller polysemirelationer måste man undersöka ordens etymologi eller morfologi. Etymologin berättar om ordets ursprung och med hjälp av den kan man få reda på om ett ords betydelse har utvidgats eller om det har bildats ett helt nytt ord. Med hjälp av morfologi kan man se hur orden *bok* och *bok* skiljer sig när man böjer orden. Bok att läsa böjs *böcker* medan trädets bok böjs *bokar*. (Allwood 1984, 74-75; Löbner 2002, 43; Stroud 1979, 205.)

Av *ordexterna* betydelserelationer ska hyponymin få en egen del i denna uppsats. Det finns också andra relationer mellan ord som tas upp nu, t ex *synonymi*. Det är en relation mellan två eller flera olika ord som har precis samma betydelse. Om man är riktigt strikt kan det vara svårt att hitta ett enda synonympar. Orden kan skiljas med deras associativa och stilistiska drag. Man kan dock säga att t ex *flicka* och *jänta* är synonymer även om man kan få olika

associationer av dem. *Antonymi* är en typ av motsatsrelation. T ex orden *hög* och *låg* är så kallade antonymer. Om man säger att *Tornet är högt* betyder det att *Tornet är inte lågt* och vice versa, men om man säger *Tornet är inte högt* betyder det dock inte att tornet är lågt. Man kan alltså konstatera att det finns en skala mellan orden. Tornet kan vara något i medelhöjden. Om man tänker vidare på storlek kan man inte säga att något är minst, eftersom det alltid kan finnas något som är mindre om man inte studerar en viss grupp. Därför kan man på ett sätt säga att det i en skala finns den mest minsta, men det kan inte förekomma i verkligheten eftersom vi inte kan säga att något är litet om det inte finns. *Komplementaritet* är också en relation mellan två ord, men skillnaden med antonymi är att komplementaritet kräver att det är antingen eller, t ex relationen mellan levande och död. Man kan bara vara död eller levande, inget där emellan. En annan motsatsrelation kallas för *konversitet*. Den relationen finns mellan ordpar som *äga* och *tillhöra*. Man kan se relationen när man har en sats som: "Om Stefan äger bilen, så tillhör bilen Stefan." (Löbner 2002, 88-89; Stroud 1979, 206-208.)

Olika betydelsekomponenter kan försvåra jämförelsen av två språk. Detta kan man se när man försöker jämföra de svenska släktskapsorden med t ex de engelska. I svenskan har ordet *moster* betydelsen femininum två gånger, eftersom ordet betyder feminint syskon till feminin förälder men engelskans *aunt* har betydelsen femininum bara en gång. (Stroud 1979, 208-209.)

3 ETYMOLOGI

När man talar om etymologi så är det ofta frågan om ordens historia. Etymologerna studerar alltså varifrån orden har kommit och hur gamla de är. Också förändringarna i ordens uttal samt meningar studeras. Om relationerna mellan orden har förändrats intresserar sig etymologen även för det. Eftersom en stor del av språkvetenskapliga studier hänger ihop är också etymologin en del av lexikologin. För det mesta koncentrerar sig etymologin ändå på enskilda lexem. (Häkkinen 1997, 9.)

3.1 Etymologiens historia

Att använda termen etymologi kan vara svårt. För det mesta används termen som namn till det vetenskapliga området som studerar ordens historia. Men även förklaringar av ordens tillkomst kan nämnas som etymologi. Svenska Akademiens ordlista (1998) förklarar termen med orden: ”vetenskapen om ords härledning”. Människorna har redan länge varit intresserade av språkets födelse och betydelse. Redan i antiken diskuterades ordens uppkomst. Man lade märke till språkets regler och hur de inte var logiska, men även tanken om att språket är i perfekt harmoni med människan rådde. Man trodde att studierna av ordens mening kunde ge svar på varifrån alla ting har fått sina benämningar. Termen etymologi kommer från grekiskan, från ordet *etymon* som betyder sanning. Det berättar redan mycket om antikens tankesätt om språket. Att hitta svar till orsakerna om hur olika ting har blivit nämnda är troligen inte möjligt. Språkets historia når redan långt tillbaka och är troligen en process i evolutionen. De äldsta benämningarna har kanske uppkommit redan före den nutida människan och orsakerna till olika benämningar har varit helt olika. (Häkkinen 1997, 9-12.)

3.2 Att studera etymologi

Etymologen koncentrerar sig normalt på enskilda lexem, och i princip innehåller studierna alla ord i ett språk. Ett ords historia har många nivåer, från den äldsta formen till den nyaste och många former emellan. Det största intresset har etymologerna för de gamla formerna, antingen de ursprungliga ordstammarna eller de gamla lånorden men de unga nivåerna i ordens historia kan också ha många intressanta aspekter. Eftersom etymologin berättar mycket om kulturhistoria kan man få mycket information om t ex modet och kulturella sammanhang i den tid ordet användes. Att kunna hitta de äldsta formerna och förklara hur orden har uppkommit kan vara svårt men mycket vanligt är att benämningar för sak och ting först och främst har varit deskriptiva eller onomatopoetiska. Det vill säga att när människan nämnde ting hade han tänkt på tingets utseende och med benämningen beskrivit det. Också t ex benämningarna på de flesta fåglarna har varit onomatopoetiska, alltså man har försökt beskriva ljudet med namnet, t ex det finska *varis*. De flesta benämningarna som är ursprungligen onomatopoetiska har ändå tappat sin verkliga mening i nutida språket. Det är ändå normalt att det i hela språket finns bara en liten del onomatopoetiska ord. (Häkkinen 1997, 11-13.)

Eftersom språket studeras som ett historisk element har man inte alltid skriftliga dokument om hur språket har blivit det som det i dag är. Då måste man försöka rekonstruera språket med hjälp av släktspråk. Förståelsen om den värld som då har omgivit språket och dess användare hjälper med rekonstruktionen. Andra vetenskapliga områden kan också hjälpa till med språkets härledning. Några av dem är t ex arkeologi, historia och folkloristik. Resultaten av de olika vetenskapliga studierna kan då jämföras och man får hjälp av dem när man ska bestämma mellan olika alternativ. Resultaten används även i en annan ordning. Etymologiska observationer har givit förståelse om människorna, deras kultur och levnadsstil, men även om deras religion och hur människan har haft att göra med andra kulturer, språk och andra människor. (Häkkinen 1997, 10.)

Förr ansåg man att språket inte förändrades men under 1800-talet och 1900-talets början förstod man att de naturliga språken utvecklas hela tiden. Man började studera och jämföra olika språk med varandra för att se om de var släkt eller om man bara hade lånat in ord. Också olika studier av ljudformer gjordes. Man ville hitta och rekonstruera den gamla formen av språket så långt tillbaka som möjligt. För att det skulle vara möjligt fick man börja studera texter från olika tider och jämföra släktspråk med varandra. Målet med rekonstruktionen var att kunna beskriva hela processen som ordet har gått igenom för att bli det som finns nu. (Häkkinen 1997, 13-16.)

För att studera ett ords historia kan man inte bara lita på texter man tittar igenom. För det första måste man kunna ta reda på ljudformerna som ordet har och har haft. I ett språk finns det bara en viss mängd möjligheter hur man kan kombinera ljud. Om ljuden inte passar in i någon av de möjliga kombinationerna kan det vara fråga om ett lånord. Ljudkombinationerna kan också avslöja lånordets ålder eftersom det kan finnas kombinationer som användes bara under en viss period. Också betydelsen av ett ord är för det andra viktig i etymologin. Om ordet är ett lån från ett annat språk måste man kunna sätta samman meningarna med orden i de båda språken. Ett problem med etymologin bakom fåglarnas namngivning är att fågelnamnen kan vara, och en stor del är onomatopoetiska. Människor har kunnat benämna fåglar bara genom att lyssna på deras läten. Då kan man inte säkert bevisa att ett namn kunde vara ett arvord i språket. Om benämningen dock finns i ett nära släktspråk och ljudformen samt meningen är lika kan man tro att ordet är ett gammalt arvord. Om allt inte går samman så kan man anta att orden bara är lika av en slump. (Häkkinen 1997, 24-26; Häkkinen 2003, 36-37.)

Det finns ord som man behöver bara i vissa situationer som t ex ord inom en viss kultur. Sådana ord kan berätta mycket om språkets utveckling och man ska också ta hänsyn till de olika vetenskapliga delarna som beskriver dessa delar av människans historia, t ex arkeologi. Om ordet finns i många släktspråk kan man dra slutsatsen att det är ett gammalt arvord som hör till en viss språkgrupp. Den informationen behöver man när man försöker få reda på ordets ålder. Det är därför man för det tredje måste studera ordets spridning. Om ordet inte finns i släktspråken kan man troligen säga att det är ett lånord. Att få veta vilket språk lånet är taget ifrån behöver man studera de närvarande ländernas språk. Riktningen som ordet har haft ger information om ordets ursprung. Man kan med stor säkerhet ofta säga att lånet har kommit från det mer utvecklade språksamhället. Att studera ordets ålder med hjälp av spridningen är dock inte helt säkert. Det finns ord som inte används mera eller också ord som sprider sig vidare. (Häkkinen 1997, 24-26.)

Ordbildningen hänger nära ihop med etymologin. Liksom ljudformer är ordbildningen en stor del av de etymologiska studierna. Med hjälp av den kan man få mycket information om ordet, om det är ett arvord, ett lånord eller en nybildning. Ordbildningen kan delas i tre delar, ordets stam, avledning och sammansättning. Antalet arvord är stort i det svenska språket och med sådana ord menar man ord som har funnits redan länge i språket eller ord som har blivit en del av språket när svenskan har uppkommit. En stor del av arvorden syftar på släktskap, natur, djur och jakt, eftersom livet var nära bundet till dessa saker. (Häkkinen 1994, 141-142; Häkkinen 1997, 166-176; Thorell 1981, 10.)

Med lånord menar man ord som språkbrukaren har tagit eller fått från andra språk när det egna språkets ord inte räckt till. Det finns olika slags sätt hur orden har lånats in i språket. Man kan tänka sig att ett lätt sätt är den litterära vägen, men också kontakter med andra människor har gett lån. Det är troligt att de flesta lånen har tagits redan under den fornnordiska tiden och som redan tidigare nämnts brukar lånen komma från de större kulturerna till de mindre. Man kan inte säga säkert hur gamla olika lån är eftersom t ex det finska språket har fått lån från svenskan, men svenskan har kanske fått lånet redan tidigare när språket har uppkommit. De yngsta lånen är lättare att undersöka eftersom mycket litteratur är till hands. Också uttalet och ordets mening berättar mycket. Uttalet brukar rakt visa från vilket språk lånet är från och det skrivs ofta som i språket som gett lånet t ex *know how*. Dessa lån kallar man för sitatlån. När ordet får rötter i det låntagande språket börjar också uttalet förändras. Lån kan också få det låntagande språkets uttalsform redan när de lånas in

(speciallån) som t ex ordet *banan* i finskan har fått formen *banaani*. Ordet kan dock rakt bli så nära det låntagande språket att det är svårt att peka ut lånordet, som i finskan ordet *poni*. Sådana kallas för allmänna lån. Det finns dock ännu översättningslån som är ord eller ordgrupper som översätts rakt till det andra språket. Ordet *översättningslån* är en sådan i det finska språket, *käännöslaina*. (Häkkinen 1997, 229-231, 257-260, 265; Thorell 1981, 10-11.)

4 SEMANTIK

I denna pro gradu-avhandling analyseras benämningar på fåglar ur en semantisk synvinkel och de två språkens (finska – svenska) olikheter och likheter jämförs. Eftersom semantiken omfattar de analyseringssätt som används är uppdelningen av avsnitten svår. I det här avsnittet ska därför enbart semantiken behandlas ur meningens synvinkel. Men först ska termen semantik förklaras och avsnittet följs av en kort titt på semantikens historia.

4.1 Semantik som term

Semantik som term härleder sig från grekiskan. Ordet *sema* betyder tecken och *semantikos* betyder meningsfull. En stor mängd termer har grundats på dessa ord. Med hjälp av de grekiska orden kan man snabbt förstå vad semantiken är för något. I Svenska Akademiens ordlista (1998) beskrivs termen semantik 'betydelselära; teckenlära' och i Norstedts Svenska Ordbok (2003) skrivs det "läran om betydelsen hos språkliga uttryck □ äv. utvidgat om läran om förh. mellan tecken och det betecknande över huvud taget". Termen används nuförtiden allmänt när man pratar om undersökningar om det naturliga språket och dess mening, alltså betydelsen hos ord, satser, meningar samt grammatiska former. (Allwood 1984, 1; Löbner 2002, 3.)

Att förstå tanken att beskriva meningen i ordet är inte svårt. Malmgren (1994) påpekar att det kan tänkas vara som att beskriva ett landskap. Men då har människan ett visst föremål och vissa verktyg att använda. När man ska beskriva ord har man samma föremål som verktyg, man beskriver alltså ord med ord. Detta kan leda till att man använder föremålet som man ska beskriva som verktyg. Man kan hitta sådana *cirkeldefinitioner* i ordböcker. Som exempel ger Malmgren (1994) ordet *dyster* som beskrivs med orden *ledsen*, *sorgsen*. Om man sedan letar

upp ordet *ledsen* hittar man definitionerna *dyster*, *sorgsen*. Alla de tre orden tas upp även när man letar upp ordet *sorgsen*. När man beskriver ord måste man försöka undvika sådana här fall men det kan vara mycket svårt och i de flesta beskrivningar kommer nog det första ordet fram förr eller senare. (Malmgren 1994, 14.)

4.2 Semantikens historia

Semantiken eller det semantiska tänkesättet har funnits länge bland människor. Redan i antiken hade man olika slags semantiska problem som man studerade. Eftersom olika religiösa och kulturella texter var viktiga, hade det utvecklats en lära, pietet, vars uppgift var att vaka över att texterna och betydelseerna hos ord förblev vid det gamla. Också kunskapen att argumentera var viktig, och därför fanns det människor som hade som uppgift att lära det åt andra. Filosoferna var en grupp människor som ägnade sin tid åt ordens mening, och tanken att man kan förstå verkligheten genom språket var mycket populär. (Allwood 1984, 14-15.)

Under upplysningstiden blev man mer intresserad av olika språk eftersom upptäcktsresor gjordes och kännedomen av många språk växte. Den universella grammatiken kom igen fram förnyad efter medeltiden, även den liknade mycket den gamla. På medeltiden koncentrerade man sig bara på latin och tyckte att språket, människan och världen hade ett universellt samband. Nu var man mer skeptisk och kunskapen om olika språk gjorde att studierna var mer empiriska. Olika slags idéer om ideala språk var populära, t ex idén att plocka ut de bästa sakerna ur alla världens språk och så få ett idealspråk. På 1800-talet studerade man mer språket och dess uppkomst. Språket och tanken samt deras samhörighet var en central tanke i många studier. Man intresserade sig också för språket från en historisk synpunkt, t ex betydelseförändringarna. Termen semantik lanserades på 1890-talet och logiken uppkom litet tidigare som en vetenskaplig synvinkel sedan antiken och medeltiden. Läran om tecken alltså semiotiken lades också fram. (Allwood 1984, 24-31.)

4.3 Hur använder man semantik?

Det finns många olika sätt att studera meningen i enskilda lexem, hela satser samt grammatik. Då måste man enligt Löbner (2002) dela betydelsen i mindre bitar, uttryckets mening,

yttrandets mening och kommunikativ mening. Det första fallet kan man beskriva så att människan är kapabel att förstå en mening men om man måste beskriva betydelsen i meningen är det inte mera så lätt. I den semantiska analysen ska man först titta på orden i meningen och beskriva vad de betyder. Vi ska ta ett exempel.

11) Jag äter inte din choklad.

Först ska vi analysera innehållsorden som är verbet *äta* och substantivet *choklad*. Äta betyder att en levande varelse behöver någon slags energi för att hållas vid liv och därför måste den sätta något ätbart i munnen, tugga och svälja, enligt Norstedts Svenska Ordbok (2003) att ”inta föda”. Choklad är i satsen ett direkt objekt som kan beskrivas som en godsak gjord av kakao. Man kallar dem innehållsord eftersom verbet och substantivet har semantiskt en mycket specifik mening och därför skiljer det sig från alla andra ord i samma ordklass. (Löbner 2002, 3-4.)

Det finns ändå mer ord i exemplet och de kallas för formord eftersom de ingår i en mycket gränsad grupp av småord som kan användas bara på ett sätt. I gruppen finns bland annat artiklar, pronomen osv. Ordet *jag* tillhör gruppen personligt pronomen med medlemmarna *jag, du, han, hon, vi, ni, de* och kan användas i flera former, *jag, mig, min/mitt*. I exemplet är det alltså en person som uttalar meningen i en viss tid och kontext. Ordet *jag* används då av den som talar. Då pratar man om referens, talaren syftar alltså på sig själv. Ordet *din* syftar på den som lyssnar och på utsagens objekt. Ordet *din* är en medlem i gruppen för possessiva pronomen, men chokladen som nämns i exemplet kan vara vilken choklad som helst. Om lyssnaren har en bit choklad med sig just i talsituationen, pratar de nästan säkert om den chokladen. Men chokladen kan också vara hemma hos lyssnaren, i väskan etc. Användning av possessiva pronomen behöver dock inte betyda att den som man pratar om äger saken, utan det är bara ett sätt att förknippa saken med personen. Ordet *inte* är en negation som syftar på verbet. *Inte* hör till en grupp som kallas för nekande adverb. Gruppen adverb består av negationer, rumsbetecknande och tidsbetecknande adverb. (Löbner 2002, 4-5; Svenska Akademiens språklära 2003, 176.)

Tempusformen av verbet är också ett mycket viktigt drag när man analyserar en sats. Då kan man se i vilken tid yttrandet får plats. I exempel 11) står verbet i presens. Om man säger att yttrandet är sagt i går, har då personen som säger det sagt det i går och mottagaren har hört det

då och det betyder att personen som talar har inte ätit mottagarens choklad. Det är viktigt att man förstår betydelsen av orden eftersom man kan använda dem på många sätt och i många fall. Nu kan vi ta hänsyn till hela satsen. Betydelsen skrivs inom vinkelparenteserna (> och <).

>Den som uttrycker yttrandet har inte lust att äta mottagarens godsak vid den tid då yttrandet fölls<

Man behöver inte veta vem det är som uttrycker yttrandet, vem mottagaren är och vilken choklad det är fråga om. Vad man får reda på är att om man har använt satsen autentiskt har det definitivt varit en som säger, skriver eller på något annat sätt tecknar meningen och det är då talaren själv som inte vill äta chokladen. Med hjälp av ordet *din* kan vi påstå att det finns en mottagare och denna person har choklad. (Löbner 2002, 5-6; Svenska Akademien språklära 2003, 262.)

Med tanke på yttrandets mening får vi ett litet annorlunda sätt att tolka satsen. Om man använder exempelsatsen ovan i en kontext kan man få en vidare betydelse. Kontexten kan ange tid, plats och personerna som har att göra med satsen och chokladen. Vad man också lägger märke till i den här analysen är frågan om satsen är sann. Om vi har en kontext som händer den 15 maj klockan 12 och Kalle har ätit mycket godis och har ont i magen och Bosse har choklad, men han är rädd att Kalle ska äta den eftersom Kalle alltid är mycket sugen på allt sött, och de pratar om saken, så kan Kalle säga *Jag äter inte din choklad*. I denna kontext är satsen sann, men i en annan typ av kontext kan satsen även vara osann. Orden i satsen kan också få helt andra betydelser i en annan kontext, t ex om yttrandet är uttryckt i ett brev och där skrivs om morgondagen. Då måste läsaren veta vilken dag det syftar på. Chokladen kan också betyda många olika slag av choklad osv. Man kan också lägga märke till saker som inte är direkt sagda i yttrandet. T ex kan Bosse observera att Kalle inte i dag är så sugen på sött som normalt, Kalle vet att Bosse har choklad osv. (Löbner 2002, 7-9.)

Den kommunikativa meningens uppgift är att undersöka vad den som uttrycker yttrandet vill av mottagaren. Denna typ av analys hör inte direkt till semantiken utan är mer en del av pragmatiken. (Löbner 2002, 9-10.)

5 HYPONYMI

Semantiken intresserar sig för betydelseerna av orden, men också för relationer mellan orden. Hyponymi eller extensionell inklusion är ett lingvistiskt sätt att analysera olika slags relationer. Löbner (2002) skriver att man kan förklara hyponymin genom att säga att ”uttrycket A är hyponymt till uttryck B om betydelsen av B är en del av betydelsen i A och A är underordnad till B” (egen översättning). På det här sättet kan man alltså säga att *örn* är hyponym till *fågel* och *fågel* är hyponym till *djur* osv. Om man studerar orden i en motsatt ordning får man se överordningen, dvs. *fågel* är då *hyperonym* till *örn*. Hyponymirelationer användes redan av Aristoteles när han klassificerade djur och växter. (Allwood 1984, 76-77; Löbner 2002, 85.)

5.1 Extension och informationsinnehåll

När man studerar hyponymt relaterade ord är man också intresserad av extensionen och informationsinnehållet. Extensionen är relativt större för *fågel* än t ex för *sparv*, eftersom ordet fågel innehåller tusentals olika arter. Men när man tänker på informationsinnehållet ger ordet sparv mycket mera information än ordet fågel. Man kan således påstå att när extensionen ökar så sjunker informationsinnehållet och tvärtom. Det ovannämnda kan man använda för att förklara konstigheterna i satserna nedan. Allwood (1984) ger de här fyra exemplen.

12) ?Den här personen är havande och kvinna

13) ?Den här taxen är en hund

14) ?Min manlige farbror

15) ?En vuxen ogift manlig ungarl

Varje sats av 12) – 15) är märkvärdig eftersom de har alla så kallad redundant information. Det betyder att informationen är överflödig. Om någon är havande kan vi påstå att det är en kvinna, om någon är en tax kan vi påstå att det är en hund och om någon är en farbror måste han vara manlig samt om någon är ungarl måste det vara en man som är ogift. Orden havande, tax, manlig och ogift är hyponymer till kvinna, hund, farbror och ungarl och har alltså mer information än dessa hyperonym. Ordet *manlig* kan också betyda en mycket

maskulin man, men i exempelsatsen menar man könet. När man studerar följande exempelsatser så får man en helt annorlunda slutsats.

16) Den här personen är kvinna och havande

17) Den här hunden är en tax

De ovannämnda satserna är inte alls konstiga. Man kan alltså sätta hyponymen predikativt eller attributivt till hyperonymen och på detta sätt få en mycket mer begriplig sats. (Allwood 1984, 76-78.)

Man kan studera ord och hyponymi också från en annan synvinkel. Regelbundna sammansättningar består vanligen av två ord, bestämningen och huvudordet, så som i äppeljuice. Bestämningen preciserar huvudordet och sammansättningen är logiskt hyponym till huvudordet. Äppeljuice är då hyponym till juice, inte till ordet äpple. (Löbner 2002, 86-87.)

5.2 Lexikala fält och taxonomi

För att studera mer ordens relationer kan man använda ett så kallat lexikalt fält. Det betyder att man har en grupp med ord, eller lexem, som a) befinner sig i samma ordklass, b) de har något gemensamt, c) deras fullt fastställda betydelsereationer är liknande och d) gruppen är fullständig och komplett eftersom de relevanta betydelsereationerna är i ordning. Eftersom jag skall studera benämningar på fåglar, ska jag berätta om taxonomi som är en sorts hyponymi. (Löbner 2002, 94.)

Fåglar bildar en enorm grupp lexem och har därför mycket mångskiftande hierarki. När man ritat det lexikala fältet räcker det inte med att lexemet *fågel* står ovan och nedan står alla fågelarter. Löbner (2002) anser att t ex hierarkin i *ordklassen* är taxonomi, eftersom verb, adjektiv etc. är ett sorts ord, räkningsbara substantiv är ett sorts substantiv o s v. Hierarkin med termer som *syskon*, *syster* och *bror* är hyponymi eftersom syster och bror inte är ett sorts syskon, utan de är det. Man antingen är syster eller så är man det inte. (Löbner 2002, 94-96.)

När man ritar ett träd-diagram med taxonomiska relationer blir kategorierna mer exakta. Det är inte alltid relevant att tala med termer som befinner sig längst ner i diagrammet eftersom t ex i kategorin *Instrument* är de understa så noga termer att en människa i gemen inte mera kan förstå informationen. Man kan då ta och studera den så kallade *basnivån*. Det är den nivå där termerna har en sådan mening att de beskriver största delen av kategorins termer. T ex *fågel* är en term som befinner sig på basnivån. Den kan beskrivas som ett djur med fjädrar och näbb och den kan för det mesta flyga. Man kan inte beskriva termen *djur* med dessa ord. När man alltså söker efter basnivån ska man tänka på den givna termens ”bild”, hur den generellt skulle se ut. (Löbner 2002, 183-185.)

6 BENÄMNINGSKRITERIER FÖR FÅGLAR

Människan har alltid gett namn till de saker och ting som han tycker är viktiga. Om det har varit tal om en enskild sak eller ett enskilt djur har den fått ett egennamn. Då har namnet pekat på just den individen. Ett bra exempel på sådana djur är t ex husdjur som katt och hund. När man har velat peka ut en hel grupp med djur, t ex en viss art fåglar har man varit tvungen att ge det ett artnamn. Ett egennamn till alla i en stor grupp vore kanske svårt. När man talar med artnamn kan man tala om alla individer i den stora gruppen utan att behöva lista ut en mängd namn. Hur noga namnet beskriver fågeln beror på vem som talar om den. En människa i gemen kan prata om hökar och beskrivningen räcker mycket bra till honom. Men en ornitolog vill kanske använda mer exakta namn, t ex ormvråk, som kanske inte säger något till den andra. Benämningen kan också dela på könet, som i tupp och höna. (Häkkinen 2004, 11-17.)

6.1 Namngivningen i talspråket

Eftersom fåglarna har betytt mycket för människan är en del av benämningarna äldre än den ornitologiska vetenskapen. Därför har alla fåglar inte namn som taxonomiskt är rätt. Man kunde tro att bivråken är en vråk, men det är den inte. Vråkarna hör till släkten *Buteo*, men bivråken hör till släkten *Pernis* (Peterson 2002, 22). Namnen har getts med utgångspunkt i hur fågeln ser ut, hurdant ljud den har o s v. För att kunna använda olika namn måste människan kunna förstå också betydelsen. Om man ber någon beskriva hur en örn ser ut får vi nästan

säkert höra att en örn är en stor rovfågel som har en böjd näbb och vassa klor. Om denna människa får höra att det har hittats en ny örnart tänker han säkert att den liknar alla de andra örnen. Människan bildar alltid en sorts hypotes om ordets mening i sitt mentala lexikon. Det är en bild som kunde t ex vara vilken örn som helst. Men när människan får mera information och lär sig mera om saken ändras bilden men prototypen av ordets mening finns ännu kvar. (Häkkinen 2004, 17-18; Häkkinen 1997, 12-13; Malmgren 1994, 14.)

Benämningen *hök* ger inte någon noga bild av en mindre enskild grupp. Därför har man gett namn som är sammansatta t ex *duvhök*. Namnet berättar för en mycket mera, t ex att denna art är en rovfågel, en stor hök som väger runt ett kilo och måttet från ving till ving kan vara runt en meter. För att bilda sådana benämningar har man först namnet som berättar något allmänt om fågeln eller grupperar den vid en viss grupp. Den andra delen som kommer före ”grundnamnet” är vanligtvis ett mera specificerande namn. Det kan vara något som skiljer denna art från de andra i samma grupp, t ex färgen eller ett speciellt utseende. Namnet kan också innehålla information om fågelns matvanor, levnadsplats eller dess beteende. (Häkkinen 2004, 18.)

Det har alltid varit svårt att ge en benämning till en art eftersom människorna har gett olika namn till samma fågel t ex inom olika dialekter. Innan litteraturen ökade sin makt inom språket hade man svårt att tala om en fågel med ett namn. När de första böckerna som presenterade också fåglar skrevs, fick man fundera på vilka benämningar som var de riktiga namnen som skulle användas också i vetenskapliga texter. Svårigheter tillkom eftersom det inte fanns specialvetare i olika områden utan alla intresserade var med för att benämna fåglarna. Också fåglar som ännu inte hade ett namn i språket skulle benämnas. Samma namn kunde två liknande fåglar få och först under 1800-talet började man skilja arter från varandra. Man kan benämna en fågel med de fakta man har om arten, med onomatopoetiska motiv eller med deskriptiva motiv. Man kan också använda redan existerande namn om fågeln hör till en viss släkt, t ex om fågeln är en falk kan man göra en sammansättning och börja kalla fågeln för jaktfalk. Ett mycket användbart sätt är att översätta namnet från ett annat språk, t o m från latinet. Att låna namnet från ett annat språk är också ofta använt. (Häkkinen 2004, 19-21)

6.2 Vetenskapliga namn

Först under 1700-talet började man använda latinet för vetenskaplig namngivning. Latinet och grekiskan användes mycket före detta också men man talade inte om vetenskapen utan benämningarna var allmänna. Det var dock naturligt att de latinska namnen fastställdes som vetenskapliga benämningar. Carl von Linné var en av de första som började skilja djur och växter med hjälp av latinet. Benämningarna var alltid delade i två, så att det första namnet berättar släktet och det andra arten. Om två arter kan fortplanta sig med varandra så är det fråga om två underarter, alltså ras. T ex den vanliga kråkan och svartkråkan är underarter i samma art. Då behöver man tre vetenskapliga namn för att kunna skilja mellan de två kråkorna. Den vanliga kråkan heter *Corvus corone cornix* och svartkråkan heter *Corvus corone corone*. I släktet finns det ännu en kråkfågel som kan blandas med svartkråkan och det är råkan *Corvus frugilegus*, men eftersom den inte kan fortplanta sig med kråkan eller svartkråkan är det en egen art och det räcker med en vetenskaplig benämning med två delar. Att benämna släkt och arter är svårt och det är vanligt att man då och då måste byta eller ändra på namnen. Om man studerar vidare de släktskapsrelationer som fåglar har brukar t ex ornitologerna ytterligare använda hyponyma termer. Nära besläktade fågelsläkter bildar en grupp som kallas för familj, familjerna bildar ordningar och varje ordning tillhör klassen *fåglar*. Familjenamnet slutar alltid på *-idae* och ordningsnamnet slutar på *-formes*. (Häkkinen 2004, 21-25.) Exemplet nedan visar den taxonomiska skildringen av pilgrimsfalk (Inet 2, 21.5.2008 kl. 13.46).

Klass	Aves	fåglar
Ordning	Falconiformes	rovfåglar
Familj	Falconidae	falkfåglar
Släkte	Falco	egentliga falkar
Art	F. peregrinus	pilgrimsfalk

Figur 2 En taxonomisk klassifikation av pilgrimsfalk

7 FÅGLARNA

Rovfåglar har alltid varit en del av människans historia. Redan under faraornas tid i Egypten hade man gudar som var hälften människor (eller gudar) och hälften hökar t ex Horus och Ra. Örnarna har också haft en kraftig inverkan på människor. De har varit symboler för kunglighet och makt. Först senare har attityden hos människan mot dessa fina fåglar blivit negativ. (Peterson 2002, 7.) Eftersom rovfågeln har länge varit med i människans vardagsliv är det intressant att få studera hur benämningarna har kommit till. I det här kapitlet ska jag presentera de fågelnamn jag ska analysera.

Analyserna ska för det mesta koncentrera sig på de svenska och de finska benämningarna men för tydlighetens skull ska de latinska namnen vara med. Även en titt på de norska och de danska benämningarna ska göras inom analyserna om möjligt. I *Tabell 1* och *Tabell 2* är alla stora rovfåglar valda, uteslutet ugglor, som finns i Norden. Med i listan finns det också sällsynta fåglar, som t ex röd glada, men inte de sällsyntaste som t ex skrikörnar och stäpphökar och -örnar som oftast bara gör en visit så här uppe i norr. Som hjälp i valet för fåglarna användes Peterson (2002).

Nedan i *Tabell 1* och *Tabell 2* är fåglarna indelade i falkar och fiskgjusar samt hökar, glador, vråkar och örnar. Indelningen beror på de svenska benämningarna. I svenskan skiljer man på falkar och hökar med hjälp av namn. I finskan använder man oftast bara benämningen *haukka* även om man menar *jalohaukka* (falk). Eftersom det finns bara en art av fiskgjuse står den ensam efter falkarna. Hökarna, gladorna, vråkarna och örnarna står strax efter varandra.

I den första kolumnen i tabellen finns fåglarnas latinska namn. Andra kolumnen består av de svenska namnen som följs av de finska benämningarna. Till sist finns de norska och de danska namnen.

Tabell 1 Falkar, fiskgjusar

LATIN	SVENSKA	FINSKA	NORSKA	DANSKA
<u>Falco rusticolus</u>	Jaktfalk	Tunturi <u>haukka</u>	Jaktfalk	Jagtfalk
<u>Falco tinnunculus</u>	Tornfalk	Tuuli <u>haukka</u>	Tårnfalk	Tårnfalk

<u>Falco columbarius</u>	Stenfalk	Ampuhaukka	Dvergfalk	Dværgefalk
<u>Falco subbuteo</u>	Lärfalk	Nuolihaukka	Lerkefalk	Lærkefalk
<u>Falco peregrinus</u>	Pilgrimsfalk	Muuttohaukka	Vandrefalk	Vandrefalk
<u>Pandion haliaetus</u>	Fiskgjuse	sääksi/kalasääski	Fiskørn	Fiskeørn

Tabell 2 Hökar, glador, vråkar, örnar

LATIN	SVENSKA	FINSKA	NORSKA	DANSKA
<u>Circus aeruginosus</u>	Brun kärrhök	Ruskosuohaukka	Sivhauk	Rørhøg
<u>Circus cyaneus</u>	Blå kärrhök	Sinisuohaukka	Myrhauk	Blå kærhøg
<u>Circus pygargus</u>	Ängshök	Niittysuohaukka	Enghauk	Hedehøg
<u>Accipiter nisus</u>	Sparvhök	Varpushaukka	Spurvehauk	Spurvehøg
<u>Accipiter gentilis</u>	Duvhök	Kanahaukka	Hønsehauk	Duehøg
<u>Milvus milvus</u>	Röd glada	Isohaarahaukka	Glente	Rød glente
<u>Milvus migrans</u>	Brun glada	Haarahaukka	Svartbrun glente	Sorte glente
<u>Buteo buteo</u>	Ormvråk	Hiirihaukka	Musvåk	Musevåge
<u>Buteo lagopus</u>	Fjällvråk	Piekana	Fjällvåk	Låddenbenet musevåge
<u>Pernis apivorus</u>	Bivränk	Mehiläishaukka	Vepsevåk	Hvepsevåge
<u>Haliaeetus albicilla</u>	Havsörn	Merikotka	Havørn	Havørn
<u>Aquila chrysaetos</u>	Kungsörn	Maakotka	Kongeørn	kongeørn

För tydlighetens skull har några delar av benämningarna understrukits. Man kan med detsamma se många likheter och olikheter mellan de olika namnen i de olika språken.

8 FALKAR OCH FISKGJUSAR

Namnet *falk* har använts länge och ända till början av 1800-talet syftade benämningen på nästan alla rovfåglar. Ordet är samgermanskt och ursprunget är inte helt säkert. Ordet kan komma från det latinska ordet *falx* som betyder *skära* och kunde då syfta på falkens spetsade vingar. Det är dock inte säkert. Ordet kan också härstamma från ordet *fahl-* som betyder *grå*.

Det finska namnet *haukka* är troligen ett gammalt lån från germanskan. (Häkkinen 2003, 40; Tyrberg 1996, 29.)

8.1 Falco rusticolus

Det finns många olika underarter av jaktfalk och de har använts av falkenenarna troligen redan från 1200-talet och längre tillbaka. Arterna blev mycket kända och man uppskattade stort den isländska falken som torde ha varit lungnare och vänligare. Också den vita falken, som troligen var en grönländsk jaktfalk, var mycket uppskattad. Det vetenskapliga namnet *rusticolus* är latin och betyder >lever på landet< eller *robust*. (Hintikka 2008, 72; Peterson 2002, 94.)

8.1.1 Kontrastiv lexikologi

Om man börjar med att jämföra den svenska benämningen *jaktfalk* och den finska benämningen *tunturihaukka* kan man genast upptäcka att de två namnen inte är översättningar. Man kan säga att de har en sorts partiell ekvivalens eftersom ordet *falk* och *haukka* har i princip samma mening. Ändå är de två orden inte helt synonyma och ekvivalensen kan också vara nollekvivalens. Med det svenska ordet menar man enligt Norsteds (2003) en 'typ av snabbflygande rovfågel med nedåtböjd övernäbb, som kan slå bytet i luften'. Falkar har en sorts "tand" i näbben som de kan döda bytet med och den "tanden" saknas hos andra rovfåglar. Också fötterna på falkar är övrigt kortare än andra rovfåglars. I det finska språket skiljer man inte på de olika rovfåglarna i benämningen. Rovfåglar med "tand" kallas övrigt för *jalohaukka* men nästan alla benämns ändå för *haukka*. (Peterson 2002, 16-17.) Den första delen i namnet *jaktfalk* och *tunturihaukka* har en mycket större differens. Ordet *jakt* syftar på fågelns användning i falkeneringen men det finska ordet *tunturi* syftar på artens levnadsmiljö eftersom fågeln brukar häcka i fjällen.

8.1.2 Etymologi

Benämningen *jaktfalk* har använts först 1785 men fågeln har före detta kallats för *gerfalk* som är ett gammalt nordiskt namn. Under medeltiden använde man benämningar som *Gyrfalco*, *Gierfalke*, *Gerfaut*, *Girofalco* och *gerfalk*. Svenskan, norskan och danskan har alla samma benämning *jaktfalk* (danskans *jagtfalk*) även om de flesta europeiska språken använder namnet som härstammar från det gamla nordiska namnet. Benämningen *gerfalk* troddes härstamma från orden *gyrus* (göra slingor, slingra), grekiskans *hieros* (den helige) eller *kyrios* (herre) men mera trovärdigt är att namnets ursprung är från *Gier-falke* (jägar-falk) eller *Geyer* som man använde för alla ”glupska” fåglar (ordet *Gier* betyder *glupsk*). Ordet *jakt-* syftar rakt på fågelns användning i falkeneringen. Fågeln har också kallats för *blåfot*, *stor jaktfalk* och *vitfalk*. (Hintikka 2008, 72; Peterson 2002, 94; Tyrberg 1996, 30.)

Den finska benämningen *tunturihaukka* har nämnts först 1872 men arten har varit känd länge och man har förr, med syfte på det svenska namnet, kallat fågeln *jahtihaukka*. Första noteringen av detta namn är från 1849 och före detta har man i det finska språket använt benämningar som *lapinhaukka*, *lintuhaukka* och *sinijalka haukka* som exceptionellt skrevs isär. Översättningslånet *jahtihaukka* användes mycket också efteråt den nutida benämningens uppkomst men till sist hade man bara ett namn. (Häkkinen 2004, 302.)

8.1.3 Semantik

Benämningen *jaktfalk* är ett substantiv och syftar på en viss fågelart. Meningen med ordet *jakt* har redan kommit fram ovan men vad betyder ordet? En svensk kan få flera olika associationer av ordet men i sammansättningen *jaktfalk* kommer man troligen att tänka på jakten efter byte. Norstedts (2003) beskriver ordet: ’förföljande i syfte att fånga eller döda’. Ordet har dock andra betydelser och man kan använda det tillsammans med abstrakta ting, t ex i ordet *nyhetsjakt*. Också en ’snabb, nervös förflyttning’ (Norstedts 2003) kan heta jakt. Eftersom människan har uppfunnit många ting under sin existens har också nya saker nämnts och ett fordon, en större privatbåt, har fått heta jakt. Men eftersom en språkbrukare vet att det är fråga om en fågel, eller också en rovfågel, är det nog troligt att han tänker på jakt efter byte. Språkbrukaren kan också med hjälp av sitt mentala lexikon beskriva hurdan fågel

det är fråga om. En människa i gemen kan kanske inte beskriva arten noga, men han vet nog ungefär hur den ser ut. Ordet *jaktfalk* kan då beskrivas så här:

>En snabbflygande rovfågel med nedåtböjd övernäbb, som kan slå bytet i luften och som förföljer sitt byte i syfte att fånga eller döda<

Beskrivningen är dock inte helt bra eftersom den inte beskriver en viss art, utan kunde syfta på vilken falk som helst. Beskrivningen kunde också se ut så här:

>En snabbflygande rovfågel med nedåtböjd övernäbb, som kan slå bytet i luften och som använts mycket i i falkenering<

Efter analyserna av alla fåglar som är med i denna avhandling ska en sorts komponentanalys presenteras samt ett lexikalt fält. Benämningarna ska också presenteras i en hyponym samt taxonomisk ordning.

Det finska ordet *tunturi* är enkelt att beskriva. Med ordet menar man ofta ett berg som når över trädlinjen och ligger i Fennoskandinavien. Med ordet *haukka* syftar man på mindre dagrovfåglar. Då kunde betydelsen för *tunturihaukka* vara:

>En mindre dagrovfågel som lever nära berg som når över trädlinjen och ligger i Fennoskandinavien<

Den norska benämningen *jaktfalk* och det danska namnet *jagtfalk* har troligen samma syftning som det svenska namnet. Orden *jakt* och *jagt* betyder detsamma som i svenskan och ordet *falk* har också samma betydelse.

8.2 Falco tinnunculus

Tornfalken har, jämfört med andra rovfåglar, varit ganska lite förföljd. Det beror på fågelns vana att äta sorkar och har således har hjälpt jordbrukare. Det latinska namnet har betydelsen >falk med klingande läte< och namnet har därför ett onomatopoetiskt motiv. (Peterson 2002, 82; Inet 1, 14.5.2008 kl. 15.06.)

8.2.1 Kontrastiv lexikologi

Benämningarna *tornfalk* och *tuulihaukka* är olika i betydelsen. Att fågeln på svenska heter just *tornfalk* beror på dess vana att häcka uppe i höga torn. Det finska namnet beskriver inte artens levnadsställen utan dess sätt att lufta med vingarna. Benämningarna har en klar differens om man också tänker på ordens *falk* och *haukka* betydelseskilnader som nämnts ovan. Båda namnen ger språkbrukaren en bild av en rovfågel men arten är kanske inte den mest kända och kan därför inte sägas vara en ”vanlig” rovfågel. När man talar om rovfåglar ger alltså det mentala lexikonet inte en bild av tornfalken.

8.2.2 Etymologi

Benämningen *tornfalk* syftar alltså på fågelns sätt att göra bon på höga ställen, t ex gamla torn. Eftersom det finns gamla kyrkor med höga torn har denna fågel också kallats för *kyrkfalk* och *kyrkofalk*. De första anteckningarna i texter med *tornfalk* är från 1728 men benämningen är nog äldre. Ordet *torn* har troligen tagits från mellanågtyskans *torn* som kommit från latinskans *turrus* som betyder samma sak. (Tyrberg 1996, 29; Inet 1, 14.5.2008 kl. 15.06.)

Den finska benämningen *tuulihaukka* har funnits i texter i denna form först från 1927. Namnet är ganska deskriptivt eftersom tornfalken brukar lufta med vingarna. Före detta har svenskan haft en stor påverkan på benämningen. I de första finska fågelböckerna har man försökt benämna denna fågel som *kirkkonhaukka* (kyrkfalk) och *kyhkystenhaukka* år 1810, men det skrevs om till *kirkkohaukka* och *kyhkys-haukka* 1819. Efter svenskans *tornfalk* började man kalla arten för *tornihaukka*. Den första anteckningen av det namnet är från år 1859 i en bok av von Wright. (Hintikka 2008, 70; Häkkinen 2004, 301.)

8.2.3 Semantik

Tornfalk syftar på en sorts rovfågel som bygger sina bon på höga ställen. Ordet *falk* har redan analyserats ovan. Det första ordet i benämningen är ett substantiv som kan påstås betyda två saker beroende på böjningen. Om man böjer ordet *torn*, *tornen*, *tornar* så syftar det på en del i

en växt, men ordet i fråga böjer man *torn*, *tornet*, *torn* som enligt Norstedts (2003) är en 'hög och smal byggnad eller byggnadsdel (eller annan konstruktion)' och 'med ngn funktion som har naturlig samband med höjden'. Vanligen använder man inte ordet om man syftar på en "fristående byggnad för boende". Ordet *tornfalk* kunde då betyda

>En snabbflygande rovfågel med nedåtböjd övernäbb, som kan slå bytet i luften och som häckar på höga och smala byggnader eller byggnadsdelar<

Eftersom man benämner fåglar genom att göra sammansättningar så att den första delen ger en skillnad till andra av samma släkte, berättar benämningen en speciell sak om arten. Även om t ex jaktfalken ovan är benämnd i syfte med dess användning i falkenering, vet språkbrukaren att tornfalken inte är någon slags tornvakt. Man behöver inte berätta det för de svensktalande, eftersom det mentala lexikonet berättar var och hur ordet används och vad det i detta sammanhang kan betyda.

Det finska namnet *tuulihaukka* syftar på en annan vana som arten har. Ordet *tuuli* betyder vanligen 'vinden som blåser ute', eller nogare sagt syftar man på luftens rörelser i relation till jorden. Men i denna benämning syftar man på fågelns vingar när den flyger och luftar med dem. Betydelsen kunde vara:

>En mindre dagrovfågel som luftar med vingarna när den flyger<

Norskans och danskans *tårnfalk* är troligen av samma ursprung som den svenska *tornfalk*. Även om man skriver ordet *tårn* olika som i svenskan, har båda orden samma betydelse som ordet *torn*.

8.3 *Falco columbarius*

Stenfalken har liksom jaktfalken, använts mycket i falkeneringen men man trodde länge att det finns två arter i Norden eftersom honan och hannen är helt olika. Det ledde till olika problem i namngivningen när man försökte ge vetenskapliga namn till fåglarna. Honan blev kallad för *Falco lithofalco* och hannen blev kallad för *Falco aesalon* som blev det mest använda namnet i Europa. Efter en tid blev det klart att de två fåglarna var av samma art och

man skulle bestämma vilket vetenskapligt namn som var bäst. Stenfalken har nio underarter och den nordiska fågeln fick då heta *Falco columbarius aesalon*. Ordet *columbarius* kommer från latinskans *columba* och betyder 'duva'. Varför man kallar arten så är osäkert. Kanske fågeln är av samma storlek som duvorna. (Peterson 2002, 86; Tyrberg 1996, 29.)

8.3.1 Kontrastiv lexikologi

Benämningarna *stenfalk* och *ampuhaukka* har inget gemensamt i betydelsen. Deras relation är differens. Ordet *sten* har inte samma betydelse som det finska ordet *ampu* som i princip inte är ett ord utan en avledning till verbet *ampua* ('skjuta'). Även om den första delen i den finska benämningen inte har en "riktig" mening kan en finsktalande, efter att ha hört talas om *ampuhaukka*, foga arten till rovfåglarna.

8.3.2 Etymologi

Efter en rak översättning av det latinska namnet för honan (*Falco lithofalco*) gav man benämningen *stenfalk*, eftersom det latinska namnet betyder *stenfalkfalk*. För första gången nämnde man *stenfalken* 1824. Eftersom arten är den minsta falken i Norden har den också kallats för *dvärgfalk*. (Peterson 2002, 86; Tyrberg 1996, 29.)

Det finska namnet *ampuhaukka* kommer från 1925 och benämningen försöker beskriva falkarnas sätt att flyga snabbt. Varför just denna art har fått ett sådant namn är inte klart eftersom den dock inte flyger så fort som t ex pilgrimsfalken. Man har också använt benämningarna *pissihaukka* och *pikkuhaukka* troligen med syfte på det svenska namnet (*dvärgfalk*) samt *poutahaukka*. (Hintikka 2008, 71; Häkkinen 2004, 301.)

8.3.3 Semantik

Namnet *stenfalk* syftar på en viss art men vad kan ordet *sten* ha att göra med rovfåglar? Enligt Norstedts (2003) betyder ordet en 'typ av bergmaterial som består av olika mineraler: *stenblock; gråsten*'. Namnet är en rak översättning från det vetenskapliga namnet man gav

honan och det syftar nästan säkert på fågelns vana att häcka i fjällen. Benämningen kunde då betyda något som:

>En snabbflygande rovfågel med nedåtböjd övernäbb, som kan slå bytet i luften och som häckar nära olika typer av bergmaterial som består av olika mineraler<

Det finska *ampuhaukka* försöker beskriva fågelns förmåga att flyga snabbt. Verbet *ampua* kan ge en bild av ett skott som flyger iväg fort. Benämningen *ampuhaukka* kunde ha betydelsen

>En mindre dagrovfågel som flyger snabbt som ett skott<

även om ordet *ampu* inte betyder *skott*. Ordet har då en mening fast den inte rakt betyder samma sak som associationerna man får av det.

Ursprungligen har den danska benämningen *dværgfalk* och den norska *dvergfalk* nämnts med samma syfte som det gamla svenska namnet *dvärgfalk*. I benämningarna syftar man på artens storlek eftersom den är en av de minsta rovfågeln i Norden.

8.4 Falco subbuteo

Ordet *subbuteo* betyder ungefär 'mindre än en ormvråk' och är latin. Man försökte också använda lärkfalken i falkeneringen, men eftersom dess byte ofta är småfåglar och insekter blev denna art mer ett smycke till kvinnor i falkeneringscirkel. (Hintikka 2008, 71; Peterson 2002, 90.)

8.4.1 Kontrastiv lexikologi

När man jämför benämningarna *lärkfalk* och *nuolihaukka* kan man genast se att de är så som de andra benämningarna ovan helt olika. Med ordet *lärk* i början syftar man på artens föda och med det finska ordet *nuoli* försöker man, liksom med *ampuhaukka*, beskriva artens förmåga att flyga snabbt.

8.4.2 Etymologi

Ordet *lärk-* är mest troligt använt efter fågelns byte som ofta är små fåglar även om arten dock sällan äter just lärkor. Benämningen *lärkfalk* är från ca. 1790. Man kan dock tro att namnet är äldre. Man har kallat lärkfalken också för *bomfalk*. (Hintikka 2008, 71; Peterson 2002, 90; Tyrberg 1996, 29.)

Finskans *nuolihaukka* är ett ganska nytt namn. Man nämnde det först 1872. Namnet har troligen samma syfte som benämningen *ampuhaukka* har. Man har försökt beskriva snabbheten och kanske också sättet att jaga bytet uppe i luften. Före detta har fågeln troligen kallats efter det svenska namnet för *leivohaukka*. (Hintikka 2008, 71; Häkkinen 2004, 301.)

8.4.3 Semantik

Namnet *lärkfalk* beskriver som sagt artens vana att äta mindre fåglar. Lärkor är små sångfåglar med ett drillande läte (Norstedts 2003) men ändå inte lärkfalkens vanligaste byte. Betydelsen hos benämningen då kan vara:

>En snabbflygande rovfågel med nedåtböjd övernäbb, som kan slå bytet i luften och som tar mindre fåglar som sin föda, även små sångfåglar som lärkor<

Det finska ordet *nuoli* kan översättas med *pil* till svenskan. Med ordet syftar man på olika slag av 'projektil med en spets i den främre änden' (Norstedts 2003) som ofta används i vapen som pilbågar etc. Man kan också använda ordet *nuoli* när man talar om olika skyltar som visar riktning. Att använda det finska ordet som beskrivning till lärkfalkens snabba rörelser har säkert något att göra med t ex pilbågen. I det svenska språket har man också ett verb, *pila*, som betyder "röra sig mycket snabbt" (Norstedts 2003). I finskan kan man använda ordet *nuoli* i samma betydelse om man gör en omskrivning, t ex: *Hän juoksi ohitseni nuolen lailla*. Det är dock vanligare att använda ordet *tuuli* i sådana meningar. Ordet *nuolihaukka* kunde beskrivas på nästa sätt:

>En mindre dagrovfågel som flyger snabbt som en pil<

Ordet *nuoli* är även imperfekt av verbet *nuolla* ('slicka'), men i detta fall är det troligt att man menar substantivet *pil*.

Den norska *lerkefalk* och den danska *lærkefalk* har haft samma syfte som den svenska. Båda beskriver artens matvanor och även med samma fågelart, lärkan.

8.5 Falco peregrinus

Pilgrimsfalken var en av de mest använta fåglarna i falkeneringen och är också därför en av de mest undersökta och uppskattade fåglarna. Ordet *peregrinus* kommer från latinskan och betyder *främling, vandrare*. Helt säkert kan man inte säga varför just pilgrimsfalken vandrade så mycket mera än andra falkar, men troligen visste man inte helt var fågeln levde. I Sverige använde man dock länge det vetenskapliga namnet *Falco communis*, som betyder *vanlig falk*. (Peterson 2002, 98-99; Tyrberg 1996, 30.)

8.5.1 Kontrastiv lexikologi

Pilgrimsfalken är en av de få falkarna som man kunde anse att ha partiell ekvivalens. Benämningen *pilgrimsfalk* syftar på artens vana att vandra, och det finska namnet *muuttohaukka* syftar också på flyttande från plats till plats. Även om benämningarna har likheter i betydelsen har de dock inte samma betydelse. Ordet *pilgrim* betyder totalt annat än ordet *muutto*. Att syftet är lika betyder ändå inte att meningen är det samma, och då kan man säga att de två benämningarna har differens.

8.5.2 Etymologi

Den svenska benämningen *pilgrimsfalk* har troligen ursprunget i det latinska namnet, *Falco peregrinus*. Det andra vetenskapliga namnet *Falco communis* kan vara orsaken till att denna fågel har kallats för *vanlig jaktfalk*. Benämningen *pilgrimsfalk* uppkom för första gången 1824. Andra benämningar har varit *vandringsfalk* och *slagfalk*. (Tyrberg 1996, 30.)

Det finska namnet *muuttohaukka* har troligen nämnts första gången 1849 och namnet har varit detsamma tills nu. Man har med stor sannolikhet översatt namnet från det svenska *vandringsfalk* som har blivit översatt från latinet. (Hintikka 2008, 73; Häkkinen 2004, 302.)

8.5.3 Semantik

Som redan nämnts ovan, syftar benämningarna *pilgrimsfalk* och *muuttohaukka* på samma sak. De beskriver båda artens vana att flytta sig från plats till plats. Ordet *pilgrim* är ett substantiv som syftar på en människa som gör färder till en helig plats medan ordet *muutto* betyder flyttning. Man kan använda ordet när man flyttar t ex från en bostad till annan eller också när fåglarna flyttar till söder. När man talar om rovfåglar kan man inte anta att meningen med ordet *pilgrim* skulle vara den som beskrivits ovan, utan betydelsen är säkert samma som i ordet *vandra*. Då kunde man säga att betydelsen hos ordet *pilgrimsfalk* är:

>En snabbflygande rovfågel med nedåtböjd övernäbb, som kan slå bytet i luften och som vandrar mycket<

Och betydelsen hos *muuttohaukka* vore då:

>En mindre dagrovfågel som vandrar mycket<

Troligt är att benämningen *vandrefalk* som används i norskan och danskan har samma ursprung som svenskans gamla benämning *vandringsfalk*. Som i alla benämningar om falkar som i denna avhandling analyseras, har pilgrimsfalken det mest liknande benämningen i varje språk.

8.6 *Pandion haliaetus*

Fiskgjusen var förr en mycket jagad fågel, men nu är arten fridlyst i mesta delen av europa. Det vetenskapliga namnet *Pandion* kommer från grekiskan och är namnet för kungen i Athen i en av antikens sägner. Namnet *haliaetus* härleder från det grekiska ordet *hálíos* som betyder *maritim* och ordet *aëtós* som betyder *örn*. (Peterson 2002, 78; Tyrberg 1996, 28-29.)

8.6.1 Kontrastiv lexikologi

När man jämför benämningarna *fiskgjuse* och *kalasääski* kan man se en partiell ekvivalens, eftersom ordet *fisk* och *kala* betyder samma sak. Ekvivalensen byts dock om man använder det andra finska namnet *sääksi* som är ett mycket gammalt ord i det finska språket. Ordet *sääksi* har ingen annan betydelse i det nutida språket än att den syftar på en viss art. Om man då jämför benämningarna *fiskgjuse* och *sääksi* blir då relationen differens. Efterleden i de båda sammansatta benämningarna är svåra att jämföra eftersom ursprunget är oklart hos båda (Hintikka 2008, 69.)

8.6.2 Etymologi

Förledet *fisk-* syftar med stor säkerhet på fågelns matvanor eftersom den lever nära vattnet och dess klor och fötter är specialicerade för fiskning. Varifrån benämningen *gjuse* kommer är dock inte så säkert. En teori är att ordet har härletts från den indoeuropeiska roten *gheu-* som betyder ungefär '*ropa, skälla*'. Efter den andra teorin är ordets ursprung den germanska roten *ghju-* som är besläktad med det grekiska ordet *ikhtys* som betyder *fisk*. Eftersom namnet också har stavats *ljuse* kan man tänka sig att namnet betyder 'ljus', eftersom fiskgjusen är ganska ljus i färgen. Också måsar har kallats *ljuse*. Namnet *fiskgjuse* har nämnts först 1541 men är troligen äldre. Fågeln har också blivit kallad för *fiskörn*, *fiskhök*, *sjöhök*, *fiskblinkare* och *blåfot*. (Peterson 2002, 78; Tyrberg 1996, 28-29.)

De finska benämningarna *sääksi* och *kalasääski* är båda lika användbara, och första gången nämnde man namnet *sääksi* 1637. Namnet *kalasääski* blev nämnt någon gång ca. 1770. Benämningens ursprung är oklar men man har liknande namn i nära besläktade språk. Man har gissat att benämningen är onomatopoetisk. Också benämningar som *sääskeläinen*, *sääskiläinen*, *sääkseläinen*, *sääksiläinen*, *kalahaukka* och *kalakotka* har använts. (Hintikka 2008, 69; Häkkinen 2004, 300-301.)

8.6.3 Semantik

Eftersom ursprunget med namnen i de båda språken är oklara kan det vara svårt att hitta några semantiska förklaringar. Om man börjar med ordet *fisk* så tänker man genast på ett slags djur 'som lever i vattnet och andas med gälar, simmar med fenor och har fjäll' (Norstedts 2003.) och en likadan bild får man av det finska ordet *kala*. Norstedts (2003) ger dock en beskrivning om fiskgjusen som låter så här:

>En större rovfågel som lever av fisk<

Det finska *kalasääski* kunde också beskrivas alldeles på samma sätt, men ordet *sääski* har även en annan mening. Man kallar så tvåvingade insekter som tillhör släkten *Nematocera* (Koululaisen tietosanakirja 1992). Men när man tillsätter ordet *kala* framför ordet *sääksi* får man en betydelse som syftar på den stora rovfågeln och beskrivningen är den samma som i svenskan.

De norska och danska benämningarna *fiskørn* och *fiskeørn* skiljer sig litet från det svenska namnet. I de här språken använder man benämningen *ørn* när man talar om fiskgjusen och betydelsen är densamma som i det svenska ordet *örn*. Varför man gör så kan bero på att man också i det svenska språket har använt namnet *fiskörn*.

9 HÖKAR, GLADOR, VRÅKAR OCH ÖRNAR

Ordet *hök* är mycket gammalt och har ursprunget tydligen redan i runinskrifterna från 500-talet i formen *HaukR*. Troligen är den urgermanska formen *habhuk-* och man har följt ursprunget till det latinska ordet *capere* som betyder *gripa*. (Tyrberg 1996, 26.) Visserligen kan det finska ordet *haukka* ha samma ursprung liksom det norska ordet *hawk* och det danska *hög*. Ordet *glada* är besläktat med ordstammen *glad-* som betyder *glida*. Gladorna brukar gärna glida långa stunder utan att flaxa med vingarna. (Tyrberg 1996, 25.) Ordet *glente* som används i norskan och danskan härstammar troligen från samma ord. Namnet *vråk* har sitt ursprung i det germanska ordet *wrekan* som betyder *förfölja*. Benämningen *örn* är ett mycket gammalt namn och härstammar från den samgermanska roten *arn-* som är besläktad med det grekiska ordet *ornis* som betyder *fågel*. Ordet är också besläktat med det keltiska ordet *er(yr)*

och det fornslaviska ordet *orilu*. (Tyrberg 1996, 25.) Eftersom man använder ordet *örn* också i norskan och danskan är det mycket troligt att orden har samma ursprung. Det finska ordet *kotka* är ett gammalt ord och man har även använt *kokko* med samma mening. (Hintikka 2008, 68.)

9.1 *Circus aeruginosus*

I Norden finns det tre olika arter av kärrhökar. Att släktet *Circus* kallas för *kärrhök* beror kanske på fåglarnas vana att leva nära kärr. Det vetenskapliga namnet är en kombination av det grekiska ordet *kirkos* som var en benämning för hökar som Homeros och Aristoteles använde, och det latinska ordet *aeruginosus* som beskriver rosten på koppar alltså 'ärg'. (Hintikka 2008, 63; Peterson 2002, 38.)

9.1.1 Kontrastiv lexikologi

När man jämför benämningarna *brun kärrhök* och *ruskosuohaukka* kan man genast se att de till skillnad från benämningarna ovan, har en total ekvivalens. Det beror på att den finska benämningen är en rak översättning av det svenska namnet. Det har dock varit möjligheter att det finska namnet inte skulle vara en översättning eftersom SLY (*Suomen Lintutieteellisen Yhdistyksen nimistötoimikunnat*) tänkte på att förändra namnet till mer deskriptivt, till *ruokosuohaukka*, eftersom det finns mycket vass runt artens levnadsmiljö. Idén fick ändå inte understöd och det gamla namnet bevarades. (Hintikka 2008, 63.)

9.1.2 Etymologi

Den bruna kärrhöken är en av de tre arterna av släktet *Circus* som häckar i Norden. Benämningen *brun kärrhök* har använts första gången 1867 men är äldre som namn. Före detta namn använde man benämningen *rödbrun kärrhök* 1824 och Linné har också nämnt fågeln redan 1731 då man anser fågeln redan ha bott i Norden. Ordet *brun* har säkert ett deskriptivt motiv eftersom den bruna kärrhöken har, oberoende av om det är en hanne eller en hona, en hel mörkbrun fjäderdräkt. (Peterson 2002, 38; Tyrberg 1996, 26.)

Eftersom ordet *hök* ursprungligen kommer från latinets *gripa* blir man inte förvånad att fågelarten också har kallats för *hönstjuv*. Före det finska namnet *ruskosuohaukka* började ta sin form kallade man fågeln efter det svenska namnet för *kananvaras*, men också för *jäneshaukka* under 1800-talet. År 1909 nämndes *ruskea suohaukka* som blev *ruskosuohaukka* varav det nutida namnet *ruskosuohaukka* har formats. (Hintikka 2008, 63; Häkkinen 2004, 298.)

9.1.3 Semantik

Eftersom benämningarna i svenskan och finskan är lika ska deras betydelse analyseras samtidigt. Orden *brun* och *rusko* syftar på en viss färg som blandas av svart, gult och rött (Norstedts 2003). *Kärr* och *suo* talar man om när man syftar på ett sorts område. Kärr brukar vara våta ställen med vattensjuk mark. Även ordet *kärrhök* har en egen betydelse, och enligt Norstedts (2003) är det en ”typ av medelstor rovfågel som påträffas invid sjöar, kärr e.d.”. I boken Koululaisen tietosanakirja (1992) beskriver man ordet *suohaukka* som en släkt av smärt byggda rovfåglar som har långa vingar och stjärt. Man kunde då säga att betydelsen med de båda benämningarna är:

>En medelstor, smärt byggd rovfågel som har en blandfärg med svart, gult och rött och som lever nära områden med vattensjuk mark<

I det norska och det danska språket har man benämnt denna art mycket deskriptivt, *sivhauk* och *rørhøg*. De har samma syfte i betydelsen som SLY hade när man föreslog att man skulle byta ut det finska *ruskosuohaukka* till *ruokosuohaukka*. Ordena *siv* och *rør* har betydelsen *vass* och beskriver då levnadsmiljön för den här arten. Ytterligare en möjlighet är att benämningarna är översättningar från tyskan, eftersom fågeln i tyskan kallas för *Rohrweihe* (Hintikka 2008, 63). Att det är fråga om en fågelart i släktet *Circus* pekas inte på eftersom orden *hawk* och *høg* inte är samma som *kärrhök*.

9.2 Circus cyaneus

Den blåa kärrhöken är en av de tre kärrhöksarterna som häckar i Norden. Ordet *cyaneus* i det vetenskapliga namnet kommer från grekiskan och betyder *stålblå* och det kan vara möjligt att benämningen syftar på hannens blåa färg. (Hintikka 2008, 63.)

9.2.1 Kontrastiv lexikologi

Både den svenska *blå kärrhök* och den finska *sinisuohaukka* har en liknande betydelse och det är mycket troligt att benämningarna är bildade efter det latinska namnet eller också har fågeln blivit direkt benämnd efter dess färg. Man kan säga att benämningarna en total ekvivalens eftersom orden *kärrhök* och *suohaukka* har en likadan betydelse.

9.2.2 Etymologi

Namnet *blå kärrhök* har nämnts samma år som den bruna kärrhöken, 1867. Att just kärrhöken heter *blå* syftar säkert på färgen på hannen som är blågrå. Tydligt är det en översättning av det vetenskapliga namnet *cyaneus* som betyder *mörkblå* och kommer från grekiskans *kyanos* med ungefär samma betydelse. Med syfte på den blåa färgen på hannen har man kallat fågeln också för *blåhök*, men också för *kärrhök med halskrage* och *sumphök*. (Tyrberg 1996, 26.)

Det finska ordet *sinisuohaukka* kunde vara ett direkt översättningslån från svenskan. Fågeln kallades för *sinertävä suohaukka* redan år 1849, men blev *sinisuohaukka* 1867. Efter det har man ännu kallat fågeln för *sinihaukka* men också för *sammakkohaukka*. Först 1950 började man kalla denna fågel med det nutida namnet. (Häkkinen 2004, 298.)

9.2.3 Semantik

Orden *blå* och *sini* ger en association till färgen som kan ses på en klar himmel. Det finska ordet är en avledning till det ordet som betecknar färgen *sininen*, men betydelsen är ändå den samma. Beskrivningen är:

>En medelstor, smärt byggd rovfågel som har samma färg som en klar himmel och som lever nära områden med vattensjuk mark<

Det norska namnet *myrhauk* är en rak översättning av ordet *kärrhök*. Varför norskan inte specificerar mera denna art kan man inte säga. I danska språket använder man dock en liknande benämning som i svenskan och finskan. Namnet *blå kærhög* har samma betydelse som *blå kärrhök* och *sinisuohaukka*.

9.3 Circus pygargus

Denna art är den tredje fågeln av släktet *Circus* som man kan se i Norden. Det vetenskapliga namnet *pygargus* är avlett från två greksika ord. Ordet *pygaion* betyder 'bak' och ordet *argós* är ordet för *vit*. Namnet betyder i detta fall ungefär 'en hök som har en vit bakdel'. (Hintikka 2008, 64.)

9.3.1 Kontrastiv lexikologi

I det finska språket använder man i denna benämning också ordet *suohaukka* som man inte gör i svenska namnet *ängshök*. En likhet i benämningarna finns ändå. De båda språken beskriver artens vana att leva nära ängar eftersom hela namnet på finska är *niittysuohaukka*. Man kunde då påstå att de har en partiell ekvivalens. Eftersom det är fråga om samma art kan man ändå tro att betydelsen med *ängshök* och *niittysuohaukka* är lika. Man talar dock också om kärrhökar i svenskan även om man talar om ängshöken.

9.3.2 Etymologi

Benämningen *ängshök* har använts från 1875 och är möjligtvis en översättning av det tyska namnet *Wiesenweihe*. Eftersom fågeln trivs bra nära öppna marker är ordet *ängs-* inte så konstigt. Fågeln har också kallats för *mindre kärrhök*, *grå kärrhök* och *blåaktig falk* vilket kan vara vilseledande eftersom arten inte tillhör falkarna. (Tyrberg 1996, 26.)

Eftersom ängshöken inte är så vanlig i Norden är det inte konstigt att benämningarna har formats så sent. Det finska namnet *niittysuohaukka* har troligen fått sitt motiv från det svenska eller det tyska namnet. Första gången nämndes det nutida namnet 1962 men arten har varit känd längre. Före namnet *niittysuohaukka* har man kallat fågeln för *harmainen suohaukka*, *vähä suohaukka*, *pienempi suohaukka* och *pikku-suohaukka*. (Hintikka 2008, 64; Häkkinen 2004, 298.)

9.3.3 Semantik

Det svenska ordet *äng* och det finska ordet *niitty* har samma betydelse och i Norstedts (2003) beskriver man ordet som ett ”markområde som huvudsakligen är bevuxet med (friskt) tätt gräs och örter men knappast med träd”. Även om ängshöken också lever gärna nära kärr har man valt benämna den som *ängshök*. Namnet kunde då beskrivas på nästa sätt:

>En medelstor, smärt byggd rovfågel som lever nära områden som huvudsakligen är bevuxet med tätt gräs <

Betydelsen med den finska benämningen *niittysuohaukka* skiljer sig litet eftersom man kallar den också för kärrhök. Men man kan ju inte säga att äng och kärr är samma sak, utan de måste beskrivas som två olika ord. Kanske betydelsen med *niittysuohaukka* är att beskriva de två olika levnadsmiljön som arten häckar i. Betydelsen blir:

>En medelstor, smärt byggd rovfågel som häckar nära områden som huvudsakligen är bevuxet med tätt gräs eller nära områden med vattensjuk mark<

Det norska *enghauk* har samma betydelse som det svenska *ängshök* medan den danska benämningen *hedehøg* syftar på hedar eller på moar. Det är ganska vilselevande eftersom ängshöken lever gärna nära kärr och ängar, inte nära torra och näringsfattiga hedar eller grusiga och torra moar.

9.4 Accipiter nisus

Det latinska namnets första del *Accipiter* har betydelsen *hök*. Den andra delen, *nisus*, syftar på en kung i Megara som enligt en saga förvanlades till en sparvhök. Ordet byggs på det latinska ordet *nitor* som betyder 'glidande' eller 'svävande'. Ordet *nisus* betyder enligt Latinalaissuomalainen sanakirja (1967) även 'ansträngning'. (Hintikka 2008, 65.)

9.4.1 Kontrastiv lexikologi

Benämningen *sparvhök* syftar på artens matvanor. Så gör också den finska benämningen *varpushaukka*. Båda benämningarna har arten *sparv* i början av namnet. Också orden *hök* och *haukka* har samma betydelse. De båda benämningarna har troligen samma ursprung och användningen av arten *sparv* i början av namnet är vanlig i många språk, t ex engelskan (*Sparrowhawk*) och tyskan (*Sperber*; *Sperling* = *sparv*). Relationen mellan den finska och den svenska benämningen är då total ekvivalens.

9.4.2 Etymologi

Benämningen *sparvhök* är motiverad av fågelns beteende och jaktbytes storlek. Bytet brukar alltså vara av samma storlek som småfåglar. Därför har man kallat sparvhöken också för *mushök*. Benämningen är troligen äldre men har nämnts i texter redan år 1541. (Tyrberg 1996, 26; Inet 1, 15.5. kl. 12.43.)

Den finska benämningen har också haft samma typ av motivering i namngivningen. År 1644 har man kallat denna fågel *lindu haucka*. Efter det svenska namnet *mushök* har man bytt ut namnet i finskan till *hijrenhaucka* eller *hijren-haucka*. Först år 1826 skrev fågelbokförfattaren Sadelin att fågel hette *varpuisten-haukka* men också benämningen *poutahaukka* var med i texten. Den nutida formen *varpushaukka* fanns dock redan 1861 när Lönnrot skrev om den. (Häkkinen 2004, 299)

9.4.3 Semantik

Eftersom orden *sparv* och *varpunen* betyder samma sak som *hök* och *haukka*, analyseras de båda namnen samtidigt. Med ordet *sparv* menar man en liten fågelart som har en kraftig näbb. Ordet *hök* beskrivs enligt Norstedts (2003): ”typ av rovfågel med kort, kraftig näbb och lång stjärt”. Även hela benämningen *sparvhök* har en beskrivning: ”en liten hök som jagar småfåglar och smågnagare”. Betydelsen med även den finska och den svenska benämningen är då:

>En typ av rovfågel med kort, kraftig näbb och lång stjärt som använder små fåglar med kraftiga näbb som föda<

Men eftersom man inte bara menar sparvar, utan också andra små fåglar och däggdjur kunde slutet av beskrivningen vara: ... som använder små fåglar och små däggdjur som föda.

Liksom de andra benämningarna som nämnts har den norska *spurvehauk* och den danska *spurvehøg* fågelarten sparv i början av namnet. Eftersom sparvar är ganska vanliga småfåglar är det troligt att de har varit de lättaste att förknippa med just sparvhöken.

9.5 Accipiter gentilis

Duvhökens vetenskapliga namn betyder ungefär >den inhemska griparen< eftersom *Accipiter* betyder ungefär *griparen* och tydligen har samma betydelse som ordet *hök*. Hintikka (2008) skriver dock att ordet *accipiter* i latinet används i betydelsen *duvhök*. Ordet *gentilis* betyder ’släkt-, nationell, inhemsk’ efter den latinsk-finska ordboken (1967) men betyder också ’högättad’. Då kunde namnet betyda >högättad hök<. (Hintikka 2008, 64; Tyrberg 1996, 26.)

9.5.1 Kontrastiv lexikologi

Syftet med det svenska namnet (*duvhök*) och det finska namnet (*kanahaukka*) är detsamma – man försöker beskriva artens matvanor. Ändå använder man olika arter i benämningarna, i svenskan tänker man att arten äter duvor, i finskan äter arten hönor. Även om syftet är lika i

båda språken kan man säga att benämningarna *duvhök* och *kanahaukka* har en partiell ekvivalens.

9.5.2 Etymologi

Första gången nämndes *duvhök* 1755 men är kanske äldre. Fågeln har också kallats för *duvfalk*, *slaghök*, *harhök* och *hönshök*. Förledet *duv-* syftar på artens jaktbyte som är för det mesta större fåglar och däggdjur. (Tyrberg 1996, 26.)

Det finska namnet *kanahaukka* syftar också på fågelns vana att jaga större fåglar. I finskan använder man dock *kana* som betyder 'höna'. Också norskans *hønsehauk* syftar på näringsgrenen som människor har. Kanske har duvhöken därför varit mycket förföljd att den ofta har jagat höns. Namnet i formen *kanahaukka* har första gången nämnts 1810, men redan 1642 nämndes *canahaucka* i Bibeln. Arten har också blivit kallad för *kyyhkyhaukka*. Eftersom det vetenskapliga namnet har ändrats under åren är det svårt att säga om de första omnämningarna av *kanahaukka* avser säkert samma fågel. (Häkkinen 2004, 298.)

9.5.3 Semantik

Varken den finska eller den svenska benämningen misslyckas med att beskriva arten. Ändå är de olika i betydelsen. Det svenska namnet *duvhök* kan delas i två ord, *duva* och *hök*. Det första ordet syftar på en annan fågelart som man tycker att duvhöken äter. Norstedts (2003) berättar att en duva är en "typ av medelstor fågel som gärna lever nära människor och är möjlig att tämja". Också benämningen *duvhök* är beskriven i Norstedts (2003): "en rovfågel som tar medelstora fåglar och mindre däggdjur". Beskrivningen nedan.

>En typ av rovfågel med kort, kraftig näbb och lång stjärt som tar medelstora fåglar och mindre däggdjur<

Det finska namnet *kanahaukka* kan också delas i två ord, *kana* och *haukka*. Det första ordet är en benämning för honor av hönsfåglar (Norstedts 2003). Eftersom ordet *haukka* har ungefär samma betydelse som ordet *hök* får man en betydelsebeskrivning av det finska namnet som ser ut på följande sätt:

>En typ av rovfågel med kort, kraftig näbb och lång stjärt som äter honor av hönsfåglar<

Den semantiska analysen för den finska benämningen är dock ganska konstig eftersom beskrivningen begränsar artens matvanor till en art och till och med till ett kön. Ändå får man associationer om mycket annat när man hör talas om arten. En språkbrukare kan föreställa sig att duvhöken använder även andra fåglar och däggdjur som föda och därför finns det inga problem med artens benämning.

Kanske den danska benämningen *duehøg* är av samma ursprung som den svenska eftersom *due* betyder också *duva*. Den norska benämningen *hønsehauk* har en liknande betydelse som den finska *kanahaukka*.

9.6 Milvus milvus

Den röda gladan är en ganska sällsynt gäst i nordnorden, men man kan inte förväxla med denna art någon annan eftersom den har en mycket synligt kluven tjärt. Det vetenskapliga namnet *milvus* används mycket ofta när man syftar på stora rovfåglar. (Hintikka 2008, 60; Peterson 2002, 26.)

9.6.1 Kontrastiv lexikologi

Mellan benämningarna *röd glada* och *isohaarahaukka* ser det ut som om ingenting är lika. Den svenska benämningen beskriver artens färg medan den finska beskriver artens utseende med namnet *haarahaukka* och ordet *iso* som betyder 'stor'. Namnet *glada* har tydligen samma betydelse som namnet *haarahaukka* även om man, som många gånger, använder namnet *haukka* i den finska benämningen. Benämningarna har på ett sätt en partiell ekvivalens även om man kunde säga att relationen är differens.

9.6.2 Etymologi

Det svenska namnet *röd glada* är en deskriptivt motiverad benämning eftersom arten har en rödaktig fjäderdräkt. Namnet *glada* har nämnts första gången runt 1500 men troligen är benämningen äldre. Fågeln har också kallats för *vanlig glada* och *glada*. (Hintikka 2008, 60; Tyrberg 1996, 25.)

Det finska namnet *isohaarahaukka* är ganska ungt eftersom fågeln har kallats för *sääxi*, *cockolindu* och *poutahaukka*. Första gången nämndes namnet *haarahaukka* 1849 men då menade man i första hand den bruna gladan. Först 1950 fick arten namnet *isohaarahaukka*. Motivet med namnet är troligen att arten har en kluven tjärt och ordet *iso-* syftar tydligen på att det är den större arten *glador*. (Häkkinen 2004, 297.)

9.6.3 Semantik

Ordet *röd* är, som en språkbrukare med detsamma vet, ett ord för en färg. Ordet är ofta substantiverat och beskriver färgen som liknar rinnande blod (Norstedts 2003) även om olika nyanser finns. Benämningen *glada* beskrivs enligt Norstedts (2003) som en ”typ av hökliknande rovfågel med djupt kluven stjärt”. Då blir betydelsebeskrivningen:

>En typ av hökliknande rovfågel med djupt kluven stjärt som har en blodliknande färg<

Det finska namnet beskriver arten något annorlunda. Ordet *iso* beskriver artens storlek eftersom den är större än den andra gladan som häckar i Norden. Benämningen *haarahaukka* kan delas i två ord, ordet *haara* som beskriver artens kluvna stjärt, och ordet *haukka*. Beskrivningen av benämningen blir mångsidig och kunde se ut så här:

>En typ av rovfågel med kort, kraftig näbb och lång stjärt som är djupt kluven och som i storlek har en omfattning som (klart) överträffar genomsnittet för företeelser av samma slag<

Ordet *iso* i benämningen är ett mycket svårt ord att beskriva eftersom det är så bundet till kontexten. Ordets beskrivning ovan är taget från Norstedts (2003). Om man talar om en stor

fågel måste yttrandets mottagare veta hur stora fåglarna brukar vara och kanske det mentala lexikonet ger en bild av en stor rovfågel. Om mottagaren inte känner till fåglar kan det mentala lexikonet ge en bild av en vanligare art, t ex en kråka. Stora fåglar kan dock vara ännu större, t o m som stora hundar.

Den norska benämningen *glente* har samma betydelse som det finska namnet *haarahaukka* även om man menar just den röda gladan. I finskan har man tyckt att just den röda gladan vore den stora arten av de två och den mindre bruna gladan vore då bara *haarahaukka*. Det norska språket delar arten tvärtom. Den stora och röda gladan har fått heta bara *glente*. Den danskspråkiga benämningen *rød glente* har tydligen samma motiv som den svenska *röd glada*.

9.7 Milvus migrans

Den bruna gladan är en sällsynt gäst i Norden och man har räknat att det häckar mindre än tio par i Finland årligen. Arten är något mindre än den röda gladan och är den andra av släkten *Milvus* som lever så här norr ut. Namnet *migrans* betyder något som *flytta*, *vandra* och kommer från latinets *migrare*. (Hintikka 2008, 60; Peterson 2002, 163.)

9.7.1 Kontrastiv lexikologi

Eftersom man i svenska språket skiljer på de två gladorna med hjälp av deras färg är det svårt att jämföra den svenska *brun glada* med den finska *haarahaukka*. Ordet *glada* har, som sagts ovan, ungefär samma betydelse som det finska ordet *haarahaukka* men i det finska språket använder man just detta ord för den här arten. De två benämningarna har en partiell ekvivalens eftersom det svenska namnets sista del har ungefär samma betydelse som det finska namnet i sin helhet.

9.7.2 Etymologi

Arten är nästan lik den röda gladan men eftersom färgen liknar mer svart eller mörkbrunt kallar man fågeln för *brun glada*. Benämningen har uppkommit först 1877 och kan vara en förkortning av de äldre namnen *brunsvart-* eller *svartbrun glada*. Andra benämningar har varit *svart glada* och *brunglada*. (Tyrberg 1996, 25.)

Det finska *haarahaukka* kommer tydligen av samma orsak som benämningen *isohaarahaukka*, med syfte på artens utseende, speciellt stjärten. Först 1950 kallade man arten bara för *haarahaukka*, men tidigare har man använt benämningar som tycks vara översättningar från svenskan. De är *ruskea haarahaukka* och *rusko-haarahaukka*. Arten har också, liksom fiskgjusen, kallats för *sääxi*. (Häkkinen 2004, 297.)

9.7.3 Semantik

Benämningen *brun glada* är ett mycket deskriptivt namn. Ordet *brun* kan med detsamma förknippas med färgen som blandas av svart, gult och rött medan ordet *glada* har alltså betydelsen >en typ av hökliknande rovfågel med djupt kluven stjärt<. Om man då måste beskriva benämningen i sin helhet blir beskrivningen följande:

>En typ av hökliknande rovfågel med djupt kluven stjärt som har en färg som blandas av svart, gult och rött<

Betydelsen för det finska namnet *haarahaukka* är lättare att beskriva eftersom det är det mest allmänna ordet för fåglarna i släkten *Milvus*. Beskrivningen är:

>En typ av rovfågel med kort, kraftig näbb och lång stjärt som är djupt kluven<

Det danska namnet *sort glente* är kanske av samma ursprung som den äldre svenska benämningen *svart glada*. Norskan har troligen valt att behålla det längre namnet *svartbrun glente*.

9.8 Buteo buteo

Ormvråken är tydligen den mest allmänna rovfågeln runt Norden. Det vetenskapliga namnet *buteo* kommer från latinet och betydelsen är ungefär samma som det svenska ordet *ormvråk*. (Hintikka 2008, 65; Peterson 2002, 60.)

9.8.1 Kontrastiv lexikologi

När man jämför den svenska benämningen *ormvråk* och den finska benämningen *hiirihaukka* fäster man blicken vid deras olikheter. I svenskan har man tyckt att ormar är ganska vanliga byten för den här arten medan i finskan tycks möss vara de mest omyckta bytena. I svenskan använder man gärna olika benämningar för olika släkt, som i denna benämning har man ordet *vråk*. I finskan har man som vanligt använt ordet *haukka*. Även om ordet *haukka* betyder ungefär samma sak som *vråk*, kan man inte säga att betydelsen är precis lika. I finska kan man tala om *haukka* alltid när man ser en rovfågel men i svenskan vore det bättre om man visste något om olika arter. Eftersom de här två benämningarna är så olika kan man säga att de har en nollekvivalens alltså differens.

9.8.2 Etymologi

Ordet har använts först runt omkring 1786 och 1788 men det är troligt att namnet är äldre. Namnet är deskriptivt eftersom *orm-* syftar på artens jaktbyte som normalt är små djur som ormar. Arten äter dock inte bara ormar även om namnet ger det intrycket. Fågeln har också kallats för *kvidfågel*, *musvåk* och *vanlig vråk*. (Hintikka 2008, 65; Tyrberg 1996, 26-28.)

Det finska namnet tycks vara en översättning av det äldre svenska namnet *musvåk*, eftersom arten kallas för *hiirihaukka*. Redan 1642 har fågeln nämnts i Biblia som *hijrihaucka* och har sedan kallats detta bortsett från några undantag. Efter det svenska namnet har fågeln kallats för *käärmehaukka* men också för *koppelohaukka*. (Häkkinen 2004, 299.)

9.8.3 Semantik

Benämningen *ormvråk* kan delas i två delar. Ordet *orm* beskrivs i Norstedts (2003) en ”typ av långt, smalt, benlöst kräldjur som rör sig med slingrande rörelser”. Benämningen *vråk* för sin del beskrivs som en ”typ av medelstor rovfågel med breda, rundade vingar” och då blir hela beskrivningen:

>En medelstor rovfågel med breda, rundade vingar som lever på långa, smala, benlösa kräldjur som rör sig med slingrande rörelser<

Det finska namnet *hiirihaukka* är en mer realistisk benämning för arten. Även om ormvråken äter också ormar är den ändå mer specialiserad på små däggdjur. Ordet *hiiri* (mus) syftar på ett rått djur som har en lång svans och som tillhör gnagare. Beskrivningen är:

>En typ av rovfågel med kort, kraftig näbb och lång stjärt som lever på rått djur med lång svans<

Den norska benämningen *musvåk* och det danska namnet *musevåge* är troligen motiverade på samma sätt som det finska och svenska namnet, alltså efter storleken hos artens jaktbyte.

9.9 Buteo lagopus

Det vetenskapliga namnet *lagopus* har ungefär betydelsen >harfot< eftersom namnet kommer från två grekiska ord, *lagos* för hare och *pús* för fot. Kanske försöker man beskriva fjällvråkens fötter som är orimligt små jämförda med andra rovfåglars fötter. Namnet kan också syfta på fjällvråkens fjäderdräkt som kommer ända ner till tårna och liknar mera päls.

9.9.1 Kontrastiv lexikologi

Benämningarna *fjällvråk* och *piekana* har i princip ingenting gemensamt. Det svenska namnet beskriver häckningsvanorna för arten i släkten *Buteo* medan den finska benämningen är

troligen helt onomatopoetisk. Benämningarna är i differens om man tänker på relationen mellan orden.

9.9.2 Etymologi

Benämningen *fjällvråk* användes första gången 1883. I Sverige brukar fjällvråken leva i fjälltrakter och det syftar ordet *fjäll-* på. Fågeln har också haft namn som *grå falk*, *strumpvråk* och *fjösbent vråk* samt *lappfalk*. (Hintikka 2008, 66; Häkkinen 2004, 299; Tyrberg 1996, 28.)

Finskans *piekana* är ett lån från samiskans *biekkân* och namnet har troligen en onomatopoetisk motiv. Fjällvråken har ett ganska klagande jamande läte. I finskan har man också kallat denna fågel efter det svenska *lappfalk* för *lapinhaukka*, men första gången använde man namnet *piekana* i en sammansättning som *piekanahaukka* 1872. Först 1927 använde man bara benämningen *piekana*. Man har också kallat arten för *riekkohaukka*. I nutida finska språket är fjällvråken den enda dagrovfågeln (som undantag örnen) som inte har ordet *haukka* som en del av benämningen. (Hintikka 2008, 66; Häkkinen 2004, 299.)

9.9.3 Semantik

Ordet *fjällvråk* är en sammansättning med orden *fjäll* och *vråk*. Det första ordet syftar på artens vana att häcka i fjällen. Ordet *fjäll* är redan beskriven ovan i 8.1.3 eftersom det finska namnet för jaktfalken har samma motiv i benämningen som fjällvråken. Beskrivningen för *fjällvråk* blir:

>En medelstor rovfågel med breda, rundade vingor som lever nära berg som når över trädlinjen och ligger i Fennoskandinavien<

Beskrivningen för den finska benämningen *piekana* kan behöva en ordentlig titt på ordet. Benämningen kan delas i två delar. Ordet *kana*, som betyder *höna*, är redan beskriven i 9.5.3 men ordet *pie*, vad betyder det? Man har inget ord i finskan som heter så. Men eftersom benämningen troligen är onomatopoetisk måste man analysera ordet som en enhet, inte i två

delar. Eftersom fjällvråken är av samma släkt som ormvråken, så kan man använda beskrivningen för *vråk* också i analysen av *piekana*. Beskrivningen kunde då vara:

>En typ av rovfågel med kort, kraftig näbb och lång stjärt och som har ett jamande läte<

Det norska namnet *fjellvåk* har tydligen samma motiv som det svenska namnet men i danskan kallar man arten för *låddenbenet musevåge*. Ordet *lådden* har betydelsen *hårig* och beskriver troligen just de annorlunda fötterna fjällvråken har.

9.10 Pernis apivorus

Det latinska namnet kunde betyda ungefär >snabb biätare< eftersom *Pernis* liknar det latinska ordet *pernicitas* som betyder *snabb* och ordet *pernix* som har ungefär samma betydelse. Hintikka (2008) skriver ändå att ordet kommer från grekiskans *pérnes* och *ptérnis* som användes i antiken om fåglar som liknade duvhöken. Ordet *apis* är dock latin och betyder *bi* och sammansatt med ordet *vorare* 'äta' får man meningen 'biätare'. Motivet med namnet är deskriptivt eftersom bivråken äter större insekter, men knappast bin. (Hintikka 2008, 60.)

9.10.1 Kontrastiv lexikologi

Benämningarna *bivråk* och *mehiläishaukka* betyder ungefär detsamma. Det finska ordet *mehiläinen* syftar på samma insekt som det svenska ordet *bi* gör. När man jämför orden *vråk* och *haukka* får man igen tänka på meningen med dessa benämningar. Det finska ordet används när man talar om de flesta dagrovfåglarn medan det svenska språket delar ut artena efter släkten. Benämningen *vråk* används om släkten *Buteo* men bivråken hör till släkten *Pernis*. Ändå har man benämnt arten för *vråk*. Eftersom det finska ordet *haukka* har en mycket mångsidig betydelse kan man säga att benämningarna *bivråk* och *mehiläishaukka* har en partiell ekvivalens.

9.10.2 Etymologi

Namnet *bivråk* kan vara en rak översättning av det vetenskapliga namnet, åtminstone om man jämför det första ordet *bi-* med ordet *apivorus*. Namnet *vråk* syftar säkert på artens utseende som liknar ormvråken eller fjällvråken även den inte tillhör släkten *Buteo* utan tillhör släkten *Pernis*. Man har också kallat arten för *slaghök* och *vesphök*. (Hintikka 2008, 60; Tyrberg 1996, 25.)

I finskan har man första gången använt namnet *mehiläis-* år 1849 men slutet var *-latvasiipi* som kunde syfta på några rovfåglars vassa vingspätsar. Litet senare, 1859 nämndes *mehiläishaukka* första gången. Man har dock kallat fågeln för *poutahaukka* och *tuulihaukka*. (Häkkinen 2004, 297.)

9.10.3 Semantik

Att analysera betydelsen för benämningen *bivråk* kan tänkas vara lätt, men ordet *vråk* gör det lite mer komplicerat. Ordet *bi* syftar som sagt på en viss insekt. I Norstedts (2003) står det att biet är en ”typ av honungssamlare, gaddförsedd insekt”. Ordet *vråk* brukar dock syfta på fåglar i släkten *Buteo* men i detta fall har man benämnt också bivråken med samma namn. Man kunde då tänka sig att bivråken liknar mycket släkten *Buteo* och därför kan kallas med samma benämning. Då kunde betydelsen för ordet *bivråk* vara:

>En dagrovfågel som liknar en medelstor rovfågel med breda, rundade vingar och som äter större honungssamlare insekter<

Benämningen *mehiläishaukka* har en ungefär liknande betydelse, men eftersom man använder ordet *haukka* också för denna art får man en litet annorlunda beskrivning:

>En typ av rovfågel med kort, kraftig näbb och lång stjärt som äter större honungssamlare insekter<

De danska och norska benämningarna har samma typ av motiv med namnen. I Norge kallar man fågeln *vepsevåk* och i danskan har man *hvepsevåge*. Ordet *hveps* betyder *bi* och det

norska ordet *vepse* har samma betydelse. Liksom i det svenska språket har man benämnt arten *våk* och *våge* även om arten tillhör släkten *Pernis*.

9.11 Haliaeetus albicilla

Under 1800-talet var havsörnen en mycket förföljd fågel. Man tyckte att fågeln gjorde mycket skada. Som tur var, fridlyste man arten i början av 1900-talet. Det latinska namnets betydelse är ungefär >havsörn med vit stjärt<. Vuxna havsörnar har nämligen en vit stjärt. (Hintikka 2008, 61; Peterson 2002, 30.)

9.11.1 Kontrastiv lexikologi

Benämningarna *havsörn* och *merikotka* har en likadan betydelse. De båda benämningarna börjar med ett ord som berättar var denna art häckar, alltså *hav* och *meri*. Också orden *örn* och *kotka* syftar på samma fågelart. Man kunde då säga att benämningarna har en total ekvivalens.

9.11.2 Etymologi

Det svenska namnet *havsörn* syftar säkert på fågelns levnadsmiljö eftersom fågeln bor nära havet. *Örn* är ett mycket gammalt namn, kanske ursprungligen från samindoeuropeiskan och det har gissats att betydelsen kunde vara >fågeln framför alla andra<. Havsörnen har också kallats för *fiskörn* och *svartbrun örn*. I texter har benämningen använts redan år 1595. (Hintikka 2008, 61; Tyrberg 1996, 25; Inet 1, 15.5. kl. 13.03.)

Det finska namnet *merikotka* är också ett gammalt namn och motiverat också från den vissa örnens levnadsmiljö. Ordet *kotka* är ett gammalt finskt ord som har varit med i de första bibliska texterna. Eftersom det finns bara några örnarter i Norden har man inte gjort någon skillnad mellan gamar (finskans *korppikotka*) och örnar. Redan 1544 skrev Agricola om en fågel som han nämnde *cotka*. Ordet *merikotka* kom strax efter i användning men efter den svenska benämningen *fiskörn* har man också kallat örnen *kalakotka* i finskan. Man har dock

inte varit säker på vilken örn man pratar om (se ovan om gamen) så benämningarna kan syfta på olika arter i de gamla texterna. (Häkkinen 2003, 60, 297-298.)

9.11.3 Semantik

Eftersom benämningarna *havsörn* och *merikotka* liknar varandra mycket, beskrivs betydelsen tillsammans. Norstedts (2003) beskriver ordet *hav* på nästa sätt: ”mycket stort sammanhängande vattenområde som omger jordens landområden”. Ordet *örn* beskrivs som en ”typ av stor rovfågel med långa breda vingar, kraftig näbb och grova klor” (Norstedts 2003). Det finska ordet beskrivs i Koululaisen tietosanakirja (1992) som oftast stora och starka dagrovfåglar med en stark näbb som inte har ”tänder” (syftar på de tandliknande utskjutande delen som falkarna har i näbben). Betydelsebeskrivningen för det svenska *havsörn* och det finska *merikotka* är då:

>En stor och stark dagrovfågel med kraftig näbb utan ”tänder”, har långa breda vingar och grova klor och häckar nära stora sammanhängande vattenområden som omger jordens landområden<

De norska och danska benämningarna är lika och liknar även det svenska namnet. Betydelsen med *hav* är samma i alla dessa tre nordiska språken och även ordet *ørn* är lika. Fast man använder ordet *ørn* i norskan och danskan även när man talar om fiskgjusen har ordet samma betydelse som i det svenska språket.

9.12 Aquila chrysaetos

Kungsörnen har länge varit en mycket uppskattad fågel. Redan i antiken sade Aristoteles att örnen var den enda levande arten som kunde titta rakt mot solen. Också i andra delar av världen uppskattade man denna art och ansåg att den hade olika talanger. Kungsörnen har även varit en symbol för styrka och mod. Det latinska namnet *Aquila* kommer tydligen från grekiskans *aētós* som betyder *örn*. Också det latinska ordet *aquila* har samma mening. Ordet *chrysaetos* är en avledning av det grekiska ordet *chrysós* som har betydelsen *gyllene*. (Hintikka 2008, 68; Peterson 2002, 68.)

9.12.1 Kontrastiv lexikologi

Benämningen för kungsörnen skiljer sig i svenskan och finskan. I svenskan syftar man på artens majestetiska utseende (Hintikka 2008, 68) medan det finska namnet *maakotka* syftar på artens vana att häcka nära skogar (*maa* 'jord' eller 'mark'). När man då jämför dessa benämningar kan man säga att de har en partiell ekvivalens, eftersom ordet *örn* och ordet *kotka* ändå har samma betydelse.

9.12.2 Etymologi

Benämningen *kungsörn* har troligen ett deskriptivt motiv eftersom fågeln har en gulaktig färg på huvudfjädrarna och man kan med lite fantasi få färgen till en krona. Namnet har nämnts första gången 1824 men man har också kallat arten för *örn*, *gullörn*, *lantörn*, *skogsörn* och *slagörn*. (Hintikka 2008, 68; Tyrberg 1996, 28.)

Det finska *maakotka* har nämnts först 1849 när man fick behov att skilja de två örnen som lever i norden. Före det kallade man arten bara för *kotka* eller *kocko*. Efter det svenska namnet *gullörn* har man också kallat fågeln för *kultakotka*. (Häkkinen 2004, 300.)

9.12.3 Semantik

Eftersom den svenska och den finska benämningen har en litet annorlunda betydelse ska deras semantiska betydelse analyseras separat. Benämningen *kungsörn* är på ett sätt deskriptivt även om örnen inte är en kunglig art. Fågeln har en guldfärgad "luva" som man kanske har tyckt ser ut som en krona. Därför kan man inte analysera förledet *kungs-* i dess riktiga mening. Betydelsebeskrivningen kunde vara:

>En stor och stark dagrovfågel med kraftig näbb utan "tänder", har långa breda vingar och grova klor och en guldfärgad "luva" som liknar en krona<

Det finska namnet är mera jordnära och deskriptivt. Benämningen *maakotka* kan delas i två delar, *maa* och *kotka*. Det första ordet beskriver artens häckningsställen som oftast är närmare

marken än nära havet (t ex i benämningen *havsörn* / *merikotka*). Ordet *maa* är svårt att beskriva, men man kunde säga att det är det material som finns på jorden. De svenska orden *jord* och *mark* kunde beskrivas efter Norstedts (2003): jord är ”lös, finfördelad massa av organiskt och oorganiskt material som bildats ovanpå den fasta berggrunden på land”; mark är ett ”landområde i ursprungligt tillstånd” eller också ”jordens yta”. Beskrivningen för den finska benämningen *maakotka* vore då:

>En stor och stark dagrovfågel med kraftig näbb utan ”tänder”, har långa breda vingar och grova klor och häckar nära landområden i ursprungligt tillstånd som består av lös, finfördelad massa av organiskt och oorganiskt material som bildats ovanpå den fasta berggrunden på land<

De norska och danska benämningarna liknar den svenska. De alla har ett ord i benämningen som berättar något om artens uppskattning, nämligen *konge* som betyder det samma som det svenska ordet *kung*. Som redan ovan, har också orden *ørn* och *örn* samma betydelse.

10. HYPONYMI, TAXONOMI OCH KOMPONENTANALYS

De benämningar på fåglar som nämnts ovan kan ordnas i en hyponym ordning, men eftersom den hyponyma fördelningen ger bara möjligheter att beskriva benämningarnas relationer ytligt ska här analyseras benämningarnas taxonomiska relationer. Om man ändå studerar benämningarna hyponymt kan man påstå att varje benämning består oftast av två ord, det första ordet är en bestämning och det andra är huvudordet. T ex benämningen *ormvråk* berättar att det är fråga om en vråk, och ordet *orm* i början berättar hurdan vråk det är. Då är ordet *ormvråk* hyponym till ordet *vråk*.

Även ordets informationsinnehåll kan analyseras. I denna avhandling är det fråga om benämningar för dagrovfåglar. Ordet *fågel* har en stor extension men ett ganska litet informationsinnehåll. Ordet *dagrovfågel* har en mindre extension men informationsinnehållet är redan större. När man analyserar vidare till t ex benämningen *vråk* har informationsinnehållet vuxit men extensionen blivit mindre, eftersom ordet begränsar arterna till vråkar. När man ännu tillsätter ordet *orm* framför ordet *vråk* får man extensionen att bli ännu mindre men informationsinnehållet växer.

10.1 Taxonomi

Att analysera dessa fågelnamn taxonomiskt är mycket logiskt eftersom taxonomin tillhör också biologin. Man måste dock komma ihåg att de här taxonomiska analyserna inte har något att göra med den taxonomin som tillhör biologin utan delningen har påverkats mest av de språkliga sakerna.

I bilaga 1 ges ett träd-diagram om den taxonomiska ordningen för benämningar på dagrovfågeln i svenskan. Den taxonomiska ordningen börjar med ordet *fågel* som följs av *rovfåglar* och *dagrovfåglar*. Extensionen minskar när man läser träd-diagrammen vidare. Efter *dagrovfåglar* har varje ord som beskriver de olika släktena delats. De är *falkar*, *fiskgjusar*, *hökar*, *glador*, *vråkar* samt *örnar*. *Falkarna* är delade efter benämningarna till *jaktfalk*, *tornfalk*, *stenfalk*, *lärfalk* och *pilgrimsfalk*. *Fiskgjusarna* för sin del kan inte delas, men *fiskgjuse* står under släktet. *Hökarna* har delats efter tanken att benämningarna kan delas i två beroende på orden *kärrhök* och *hök*, men även efter de vetenskapliga namnen *Circus* och *Accipiter*. Under *Circus* kommer då *brun kärrhök*, *blå kärrhök* och *ängshök*. Då kan man påstå att under *Accipiter* kommer *sparvhöken* och *duvhöken*. *Gladorna* kan delas till *brun glada* och *röd glada* men *vråkar* måste delas likadant som *hökarna*, till släkten *Buteo* och släkten *Pernis* eftersom *bivråken* måste vara i sin egen del för att, även benämningen *vråk*, den inte tillhör samma släkte som *ormvråken* och *ffällvråken*. *Örnar* blir då den sista benämningen och den delas till *havsörn* och *kungsörn*.

En liknande taxonomisk analys för benämningar på dagrovfågeln i finskan finns i bilaga 2. Den skiljer sig litet från analysen för de svenska benämningarna. *Päiväpetolinnut* delas här bara i tre delar, *jalohaukat*, *sääkset* och *haukat* eftersom man i finskan inte har lika många ord för dessa fåglar. Under *jalohaukat* kommer *tunturihaukka*, *tuulihaukka*, *ampuhaukka*, *nuolihaukka* och *muuttohaukka*. Släkten *sääkset* är likadan som i den svenska analysen och ordet får då hyponymet *kalasääski* eller *sääksi*. Ordet *haukat* delas ut till *suohaukat*, *haukat*, *haarahaukat* och *kotkat*. De ord som är hyponyma till *suohaukat* är *ruskosuohaukka*, *sinisuohaukka* och *niittysuohaukka*. Under *haukat* kommer *varpushaukka*, *kanahaukka*, *hiirihaukka*, *piekana* och *mehiläishaukka*. *Haarahaukka* och *isohaarahaukka* ställs under *haarahaukat* och *merikotka* samt *maakotka* är under ordet *kotkat*.

10.2 Komponentanalys

Ett försök av komponentanalys för de svenska och de finska benämningarna finns också i denna avhandling. De båda komponentanalysen finns i bilaga 3 och bilaga 4. För att kunna få benämningarna på fåglarna analyserade så noga som möjligt behöver man olika komponenter som är gemensamma eller också skiljer dem. Eftersom många av namnen har samma motiv är det svårt att skapa komponenter som skiljer en benämning från den andra. Därför finns det några benämningar som får likadana analys efter komponenterna. I de båda matrisen har beteendet och häckningsplatsen fått ett +-märke om benämningen ger information om artens vana att häcka nära ett visst ställe, eftersom häckningen är så nära beteendet. Den svenska benämningen *kungsörn* har fått ett 0-märke för komponenten *utseende* eftersom benämningen syftar på artens färg även om den inte rakt säger det. Den finska benämningen *piekana* kunde också få ett 0-märke för komponenten *beteende* eftersom namnet är onomatopoetiskt. Men för klarhetens skull har namnet fått ett minusmärke.

I bilaga 3 kan man se att *jaktfalken* och *pilgrimsfalken* har likadana märken för komponenterna. Så har också *tornfalken*, *stefalken*, *ängshöken* och *fjällvråken* fått. Även *lärkfalken*, *sparvhöken*, *duvhöken*, *ormvråken*, *bivråken* och *havsörnen* har liknande motiv i benämningarna och därför är också komponentanalyserna lika. *Bruna* och *röda gladan* skiljer sig från de andra benämningarna genom att de beskriver bara utseendet. Också *bruna* och *blåa kärrhöken* har liknande beskrivningar. De båda namnen beskriver beteende, utseende och häckningsplats.

Komponentanalysen för de finska benämningarna finns i bilaga 4. Ett liknande motiv i namngivningen har *tunturihaukka*, *niittysuohaukka*, *merikotka* och *maakotka* eftersom alla dessa namn beskriver beteende och häckningsplats. Benämningar som beskriver bara beteende är *tuulihaukka*, *ampuhaukka*, *nuolihaukka*, *muuttohaukka* och även *piekana* som är ett onomatopoetiskt namn. Som med de svenska benämningarna, är också de finska benämningarna för bruna och blåa kärrhöken liknande. *Ruskosuohaukka* och *sinisuohaukka* beskriver också beteende, utseende och häckningsplats. *Varpushaukka*, *kanahaukka*, *hiirihaukka* samt *mehiläishaukka* beskriver matvanor liksom gör också *kalasääski*. *Haarahaukka* och *isohaarahaukka* är de enda som beskriver bara artens utseende.

SAMMANFATTNING

Tanken om att jämföra två språk med varandra har kommit med behovet att lära främmande språk till t ex invandrare. I början koncentrerade man sig på felen som inlärarna gjorde men efter en liten tid spridde sig tanken om språkjämförelse runt i lingvistik. Man har börjat jämföra också de enskilda lexemen, grammatiken, ljudbilderna osv. Det viktigaste med jämförelsen är dock att man studerar de två språken från en likadan synvinkel.

Etymologin studerar ordens historia. En etymolog koncentrerar sig oftast på enskilda ord, varifrån de kommer och när och varför man har börjat använda ordet. Man måste ta hänsyn till olika vetenskapliga aspekter eftersom ett ords historia inte bara kan avslöjas med olika texter. Ordet kan vara ett arvord, men det kan också vara ett lånord. Ett arvord är ett ord som ursprungligen har tillhört språket. Att rekonstruera ett gammalt ord kan vara svårt och därför ska man ha möjligheter att studera släktspråken och möjligtvis språk som finns nära det studerade språket. Olika ljudbilder ska man också undersöka och även kulturhistorien kan ge tips om olika ords ursprung.

Semantiken har funnits länge som idé och ju längre människan har kommit desto mer olika aspekter har man funnit. Att studera meningen i en sats eller i ett ord kan vara svårt men om man fördjupar sig i språket kan man få mer förståelse om hur ett språk byggs upp. Meningen i en sats måste analyseras från grunden, dvs. från de enskilda lexemen och deras betydelse och mening. När man har fått reda på vad orden betyder och förklarat dem kan man förklara hela satsen. Meningen kan dock förändras om man studerar meningen från kontextens synvinkel.

De enskilda lexemen bildar ett personligt mentalt lexikon i var och ens sinne. Vi har alla olika uppfattningar om hur olika ord och ting hänger ihop. För att kunna studera den strukturen har man börjat studera ordens under- och överordningar. Redan för ett tag sedan började vetenskapsmän ordna växter och djur i en taxonomisk ordning, och det tycks också vara logiskt att göra detsamma med människans språk. Men för att kunna ordna orden måste man veta något om ordens mening. Idén om en basnivå ger också en ny aspekt i de taxonomiska studierna.

I denna avhandling har jag också skrivit om de kriterier som man har när man benämner fåglar. Det är olika kriterier för de vetenskapliga namnen och de som man använder i

talspråket. Ett vetenskapligt namn är det man använder världen runt och det hjälper människor att vara säkra på att man talar om samma art. Vanligtvis använder man benämningen med två delar, den första berättar släkten och den andra arten. Också de talspråkliga benämningarna brukar vara sammansättningar. De har ungefär ett liknande syfte, den första delen beskriver alltså arten och den andra delen berättar till vilken släkt arten hör.

I kapittel 7 har jag presenterat de fåglar jag analyserar i avhandlingen. Jag valde rovfåglarna eftersom de har ett mäktigt utseende och deras benämningar är intressanta. För att begränsa denna avhandling valde jag bara de dagrovfåglar som häckar här i Norden. Efter att ha presenterat benämningarna har jag analyserat varje benämning i sitt eget kapitel. Falkarna och fiskgjusen analyserades i kapittel 8 och resten av rovfåglarna fick sitt eget kapittel. Först analyserades det vetenskapliga namnet kort och möjligtvis presenterades också arten lite. Sedan jämfördes den svenska och den finska benämningen och efter det berättades det om ordets etymologi i svenskan och finskan. Den semantiska analysen belyser betydelsen som benämningen har och till sist finns det en kort titt på de norska och de danska benämningarna.

När varje benämning har blivit analyserad med hänsyn till den kontrastiva lexikologin, etymologin och semantiken skrev jag ännu ett kapittel där jag har studerat benämningarna med hänsyn på hyponymin och taxonomin. Jag gjorde också ett försök att sätta in benämningarna i en matris för komponentanalys. Svårigheten med det är att få ihop sådana komponenter som inte kan analyseras vidare och som skulle beskriva ordet så korrekt och noga som möjligt. Jag kunde dock se olikheter i benämningarna. De svenska benämningarna på falkarna har oftast syftet att beskriva artens vanligaste levnadsmiljö (torn- och stenfalk), användning (jaktfalk) eller föda (lärkfalk), medan de finska benämningarna för falkar gärna beskriver artens beteenden (tuuli-, ampu-, nuoli-, muuttohaukka). Med benämningarna på hökar, glador, vråkar och örnar är det ganska jämt med motiven i svenskan och finskan. Ofta beskriver namnen arternas matvanor (sparvhök, varpushaukka) och levnadsmiljön (fjällvråk, havsörn, merikotka). Största delen av dessa benämningar är ändå deskriptiva, de beskriver alltså artens utseende (blå kärrhök, brun glada, haarahaukka).

Allt som allt har de svenska och de finska benämningarna mycket gemensamt. Motivet med benämningarna har för det mesta begränsats till att beskriva utseendet, beteendet, matvanor och häcningsställen. Eftersom dagrovfåglarna alltid har varit mycket synliga när de flyger, har människan redan från början viljat benämna dem. När olika vetenskaper blev mer utvecklade

kunde man benämna dessa fåglar med mer korrekta namn och indela dem i olika släkter. Nu har benämningarna blivit ganska bestående men man kan aldrig vara säker på att de är det. Ett bra exempel på att olika arter som har trots vara av en släkt och ändå är en art från en annan släkt är t ex bivråken. Den troddes vara en art av vråkar, släkten *Buteo*, men det kom fram att den tillhör en helt annan släkt, *Pernis*. Arten har ännu fått behålla sin benämning, men olika förändringar kan hela tiden vara i tankarna på t ex medlemmarna i SLY.

LITTERATUR

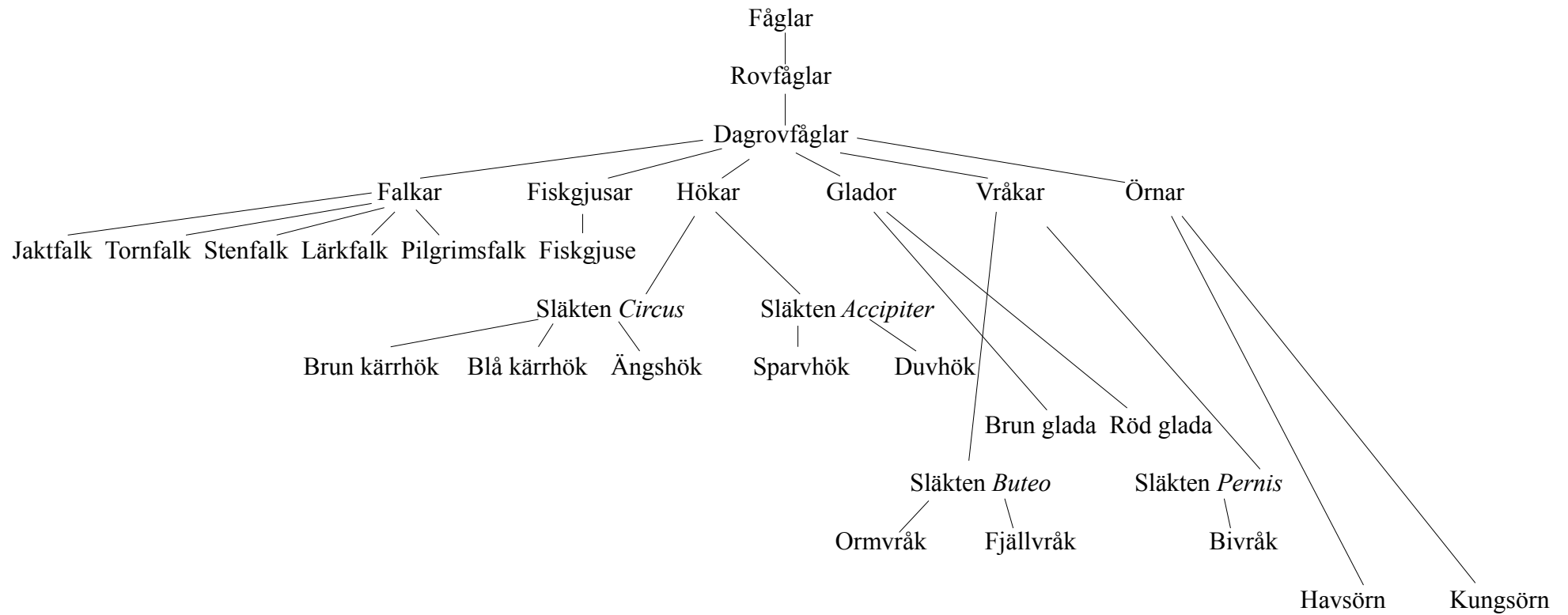
- Allwood, J., Anndersson, L.-G. (1984). *Semantik*. Sjunde upplagan. Lindome: Kompendiet.
- Hintikka, J. (2008). *Suomen lintujen nimet*. Helsingfors: Neirol-kustannus.
- Hultman, T. G. (2003). *Svenska Akademiens språklära*. Första upplagan. Stockholm: Norstedts Ordbok.
- Hyltenstam, K. (1979). Kontrastiv analys, språktypologi och språkinläring. I Hyltenstam, K. (red.), *Svenska i invandrarperspektiv*. Lund: LiberLäromedel.
- Häkkinen, K. (1994). *Kielitieteen perusteet*. Femte upplagan. Helsingfors: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Häkkinen, K. (1997). *Mistä sanat tulevat*. Andra upplagan. Helsingfors: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Häkkinen, K. (2004). *Linnun nimi*. Helsingfors: Kustannusosakeyhtiö Teos.
- Kjellmer, G. (1990). *Ordlista för språkvetare. Svensk-engelsk och engelsk-svensk*. Lund: Studentlitteratur.
- Koululaisen tietosanakirja. (1992). Helsingfors: Gummerus Kustannus Oy.
- Löbner, S. (2002). *Understanding semantics*. Understanding language series. London: Arnold.
- Malmgren, S.-G. (1994). *Svensk lexikologi. Ord, ordbildning, ordböcker och orddatabaser*. Lund: Studentlitteratur.
- Norstedts Svenska ordbok. (2003). Första upplagan. Stockholm: Norstedts Ordbok.

- Peterson, D. (2002). *Pohjolan petolinnut ja pöllöt. Suomen oloihin soveltanut Juhani Lokki*. Karkkila: Kustannus-Mäkelä Oy.
- Piitulainen, M.-L. (1998). Semanttinen ekvivalenssi ja kontrastiivinen analyysi. I Niemikorpi, A. (red.), *Matkalla kielestä kieleen. Juhlakirja Rune Ingon 60-vuotispäiväksi*. Vasa: Acta Wasaensia.
- Salmi, J. W., Linkomies, E. (1967.) *Latinalais-suomalainen sanakirja*. Femte upplagan. Helsingfors: Otava.
- Stroud, C. (1979). Kontrastiv lexikologi. I Hyltenstam, K. (red.), *Svenska i invandrarperspektiv*. Lund: LiberLäromedel.
- Svenska Akademiens ordlista över svenska språket. (1998). Tolfte upplagan. Stockholm: Norstedts Ordbok.
- Thorell, O. (1981). *Svensk ordbildningslära*. Stockholm: Esselte Studium AB.
- Tyrberg, T. (1996). *Svenska fåglars namn. Ursprung, historia och innebörd*. Stockholm: Sveriges ornitologiska förening.

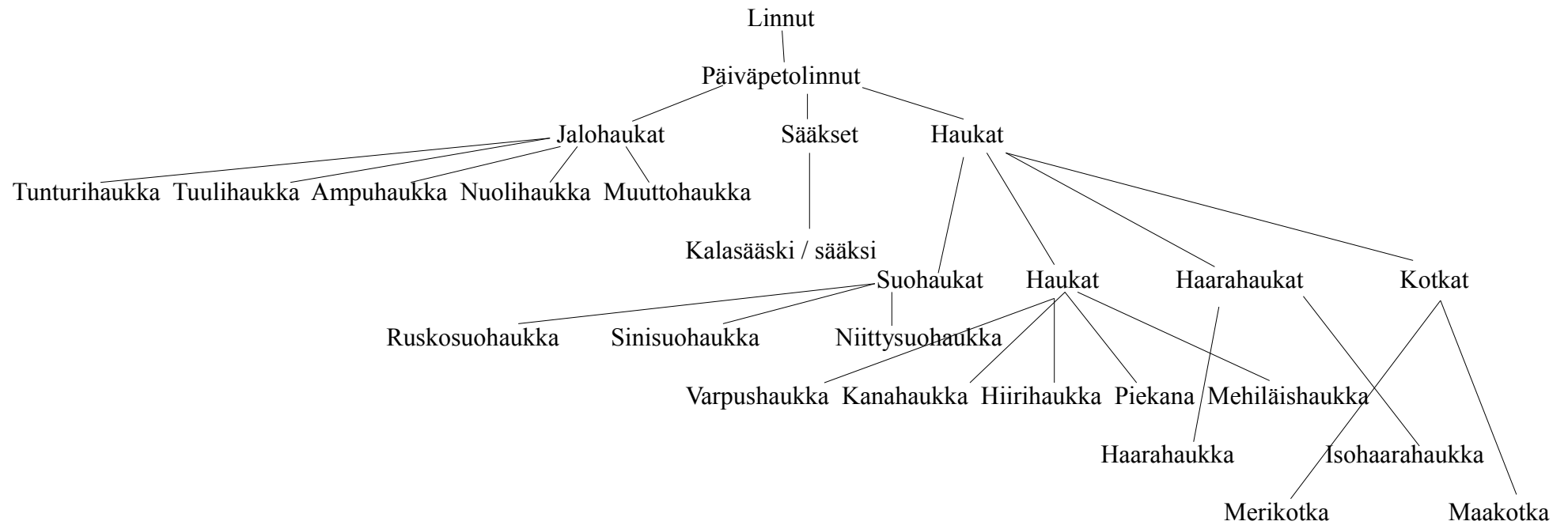
ELEKTRONISKA KÄLLOR

- Inet 1 SOF – Sveriges Ornitologiska förening (2008). *Sveriges fåglar*. [Online]. Tillgänglig <http://www.sofnet.org/index.asp?lev=718&typ=1> (14.5.2008 kl. 15.06.)
- Inet 2 Wikipedia den fria encyklopedin (2008). *Pilgrimsfalk*. [Online]. Tillgänglig <http://sv.wikipedia.org/wiki/Pilgrimsfalk>

BILAGA 1 Ett trädidiagram på benämningar på dagrovfåglar i svenskan

BILAGA 2 Ett trädidiagram på benämningar på dagrovfåglar i finskan

Bilaga 3 En matris över komponentanalys för benämningar på dagrovfåglar i svenskan

	Matvanor	Beteende	Utseende	Häckningsplats
Jaktfalk	-	+	-	-
tornfalk	-	+	-	+
stenfalk	-	+	-	+
lärkfalk	+	-	-	-
pilgrimsfalk	-	+	-	-
fiskgjuse	+	-	+	-
Brun kärnhök	-	+	+	+
Blå kärnhök	-	+	+	+
ängshök	-	+	-	+
sparvhök	+	-	-	-
duvhök	+	-	-	-
Brun glada	-	-	+	-
Röd glada	-	-	+	-
ormvråk	+	-	-	-
fjällvråk	-	+	-	+
bivvråk	+	-	-	-
Havsörn	+	-	-	-
kungsörn	-	-	0	-

Bilaga 4 En matris över komponentanalys för benämningar på dagrovfåglar i finskan

	Matvanor	Beteende	Utseende	Häckningsplats
tunturihaukka	-	+	-	+
tuulihaukka	-	+	-	-
ampuhaukka	-	+	-	-
nuolihaukka	-	+	-	-
muuttohaukka	-	+	-	-
sääksi/kalasääski	+	-	-	-
ruskosuohaukka	-	+	+	+
sinisuohaukka	-	+	+	+
niittysuohaukka	-	+	-	+
varpushaukka	+	-	-	-
kanahaukka	+	-	-	-
haarahaukka	-	-	+	-
isohaarahaukka	-	-	+	-
hiirihaukka	+	-	-	-
piekana	-	+	-	-
mehiläishaukka	+	-	-	-
merikotka	-	+	-	+
maakotka	-	+	-	+